

Τ Ο Φ Ι Λ Ι

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΚΑΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ

(Ἀνάγνωσμα ὁδὸν «Παρνασσό»)

Κυρίες καὶ κύριοι,

Ὅταν ἀποφάσισα νάρθω στὴν Ἑλλάδα, ὅταν πῆρα ἀπὸ τὸ Ὑπουργεῖο μας ἀδεία κι ἀποστολή, εἶχα τόση βία νὰ φύγω, τόση βία νάνταμωθοῦμε, τόση βία νὰ χαρῶ τὸν οὐρανὸ σας—δὲν ἤξερα ἀκόμη πῶς ὁ Παρνασσὸς ἔχει τέτοιο παλάτι, γιατί θὰ σὰς ἔλεγα πῶς εἶχα ἄλλη τόση βία νὰ καμαρώσω τὴν ὠραία σάλα ποῦ βρίσκουμαι· τώρα μαζί σας — εἶχα ὅμως τόση λαχτάρα νὰ σὰς καμαρώσω ὅλους κι ὅλες σὸποια σάλα, σὸποιο μέρος κι ἂν εἶταν, ποῦ, νὰ σὰς πῶ τὴν ἀλήθεια, ἄλλο ἰδέα δὲν εἶχα στὸ νοῦ μου παρά νὰ τρέξω, κ' ἔτσι δὲν πρόφταξα νὰ προετοιμάσω ὅπως ἔπρεπε κι ὅπως ἤθελα τάνάγνωσμα ἀπὸ ποῦ μου κάμετε τὴ χάρη νὰκούσετε ἀπόψε, τάνάγνωσμα ἢ καλῆτερα τὴ μικρὴ μας ὀμιλία, γιατί δὲ μ' ἀρέσει πολὺ καὶ δὲ συνηθίζω νὰ τὰ λέω ἐκ καθέδρας, σὰν καθηγητής, μὰ σὰ φίλος μὲ φίλους — καὶ μὲ φίλες — νὰ κουβεντιάζω.

Πόσες φορές σὰς ἀποθύμησα! Ἄμα ἔπιανα κανένα βιβλίον καὶ ριχνόμουνα στὴ δουλειά, ἐσὰς συλλογιόμουν. Ἀπὸ τὸ παράθυρό μου, στὸ Παρίσι, κοιτάζα κ' ἔβλεπα τὴν Ἑλλάδα, τὴν ἡλιοχαδεμένη, φανταζόμουνα τῆς Θεσσαλίας τὰ ξακουστά βουνά, τὰ Δωδεκάνησα, τὴ θάλασσα! — κι ἀμέσως ἄφρινα τὰ βιβλία καὶ τὴ δουλειά· ὁ νοῦς μου, σὰν ὄνειροπλέκτης, ἐπλάθε χίλιων εἰδῶν στοχασμοὺς κι ἀπὸ τὰ λαμπρά μου ὄνειρατα γέμιζαν τὰ μάτια μου φῶς.

Γιὰ τοῦτο σήμερα ποῦ ἦρθε καὶ μένα ἡ σειρά μου, ποῦ βγαίνω καὶ γῶ στὸ μάθημα, δὲ μοῦ φαίνεται νὰ τὸ ξέρω νεράκι καὶ πολὺ φοβοῦμαι μήπως δὲν πάρω ἄριστα. Μάλιστα μιὰ στιγμή εἶπα νὰ τάπαραιτήσω ὅλα, νὰ βγοῦμε ἄξαφνα μαζί στὸ περγιάνι καὶ νὰ διασκεδάσουμε λιγάκι, ἀντὶς νὰ κλειδώνουμαι στὴν κάμερή μου ἀπὸ τὸ πρῶτ' ὡς τὸ βράδυ καὶ νὰ γράφω. Ἐπειτα πάλι συλλογίστηκα πῶς δὲν εἶστε δὴ τόσο κακοὶ ἀθρώποι νὰ μὲ σκοτώσετε ἂν τύχη καὶ δὲν παίζω τὸ μάθημά μου στὰ δάχτυλα, πῶς τὸ κάτω κάτω τῆς γραφῆς δὲν εἶστε καὶ δασκάλοι — οἱ δασκάλοι μὲ σκοτώνουν! — κ' ἔτσι ἐλπίζω νὰ μοῦ δείξετε κάποια καλοσύνη, ἀφοῦ καὶ τὴν καλοσύνη δὲν τὴν πολυσυνηθίζουνε μαζί μου οἱ δασκάλοι.

Ἴσως ὁμως κακὸ δὲν εἶναι ποῦ δὲ μελέτησα καὶ τόσο τὸ μάθημά μου, γιατί ἂν τὸ μελετοῦσα κατὰβαθα, ὅπως τὸ εἶχα σκοπὸ, θὰ πελάγωνα· τὸ σημερινὸ μας τὸ θέμα εἶναι τόσο μεγάλο, τόσο σπουδαῖο, ποῦ ἂν ἤθελε κανεὶς νὰ τὰ πῆ ὅλα καὶ νὰ μὴν ἀφήσῃ τίποτα, θ' ἄπρεπε νὰ κάμῃ ὄχι ἀνάγνωσμα, μὰ βιβλίον. Θὰ γίνονταν ἓνα ὠραῖο βιβλίον καὶ θὰ βλέπατε μέσα καθρεφτισμένη ὅλη τὴν ψυχὴ τοῦ ἀθρώπου, ὅλη τὴν ἱστορία τῆς ψυχῆς μας. Γιὰ συλλογιστῆτε τὸ ἀλήθεια! Ἡ ζωὴ μας εἶναι ἓνα φιλί. Ἄμα γεννηθοῦμε, ἡ μάνα μας θὰ μὰς φιλήσῃ. Μὲ τὸ φιλί ποῦ θὰ δώσῃ τοῦ παιδιοῦ της, θὰ τὸ πρωτοχαρῇ. Δὲν τῆς φτάνει μόνο νὰ τὸ κοιτάξῃ καὶ νὰ τὸ καμαρώνῃ· πρέπει νὰ τὸ φιλήσῃ, γιὰ νὰ καταλάβῃ πῶς ὑπάρχει. Μὲ τὸ φιλί της ἀπὸ τοῦ νοιώθει μέσα της μιὰ ἀγάπη ποῦ δὲν τὴν ἐνοιῶθε πρὶν, ἓναν κόσμον ποῦ ζωντανέβει καὶ ποῦ δὲν τὸν ἤξερε πρῶτα. Ἐφτυγισμένο τὸ παιδί ποῦ ἀναθράφηκε μὲ τὰ χὰδια! Κάθε χὰδι κ' ἓνα φιλί. Ποῦ εἶναι τὸ παιδάκι μου; Γρήγορα νάρθῃ νὰ τὸ φιλήσω! Ἄρχισε νὰ μιλή· τὰ μισολέει· ἀκόμη καλέ, δὲν τὰκούτε τί λαμπρά ποῦ τὰ λέει; Ἀμέσως νὰ τὸ φιλήσω! Διέστε τί νόστιμα ποῦ περπατεῖ, διέστε τὸ πῶς τρέχει. Ἐκαμε καὶ μιὰ τρέλλα· ἔλα δῶ, μασκαρατζίκιο, νὰ σὲ φιλήσω. Κάθισε ὁ μασκαρατζίκιος στὸ τραπέζι καὶ κάθισε ποῦ νομίζετε; Στοῦ μπαμπά του τὴν καρέγλα· ναί! πῆρε τὴ θέση τοῦ μπαμπά του, τὸ λωλό! Λιγώνει τοῦ πατέρα ἢ καρδιά· σκύφτει καὶ τὸ φιλεῖ. Πάει στὸ σχολεῖο τὸ παιδί, μαθαίνει γράμματα, ἔμαθε καλὰ ἓνα φιλί, νὰ πάρῃ θάρρος. Μὰ . . . ἔμαθε ἔτσι κ' ἔτσι, τιμωρήθηκε· θὰ τὸ μαλώσω, βέβαια, τί λόγος; καὶ μάνη μάνη ἄλλο φιλάκι· πάλι, νὰ μὴν πολυπικραίνεται τὸ καημένο!

Δὲ μὰς πιάνει καὶ μὰς μιὰ τρέλλα μὲ τὰ παιδιὰ μας; Κ' ἡ τρέλλα μας τί εἶναι; Ἄπὸ μας τὸ φιλί. Δὲ λέω διόλου πῶς εἶναι σωστὸ νὰ παραχαδέβῃ κανεὶς τὰ παιδιὰ του, ἢ νὰγαπάῃ τὸ ἓνα καὶ τὰ ἄλλα νὰ μὴν τὰ κοιτάξῃ. Γιὰ νὰ γίνῃ ἄντρας τὰ γῶρι καὶ τὸ κορίτσι γυναῖκα, πρέπει μόνον τοὺς νὰ καταλάβουν πῶς ὁ πατέρας εἶναι δίκιος πατέρας· ὅσο μικρὸ κι ἂν εἶναι τὸ παιδί, πάντα νοιώθει· τί θὰ πῆ τὸ Δίκιο καὶ μάλιστα τὸ γυρέβει. Γυρέβει ὁμως καὶ τὸ χὰδι. Τὸ χὰδι· ριζώνει στὴν καρδιά του καὶ μαζί του μεγαλώνει. Τοῦ κάμνει πιὸ τρυφερὴ τὴν καρδιά, τοῦ τὴ μαλακώνει· τοῦ μαθαίνει τὴν καλοσύνη. Κι ἀργότερα, σὰ μὲν ἔμαθῃ τῆς μὴνας του τὰ χὰδια, σὰ θυμηθῇ πῶς εἶταν ὁ ἴδιος, μιὰ φορὰ κ' ἓναν καιρὸ, ἀνῆμπορο μικρὸ παιδάκι, θὰ λυπάται κι ἀπὸ τὸς μικροὺς καὶ τοὺς πονεμένους. Τὸ φιλί ἐκεῖνο, τῆς μάννας του τὸ φιλί, στάλαξε μιὰ γλύκα στὴν ψυχὴ του. Θὰ γίνῃ καλὸ παιδί· τὸ παιδί ποῦ τόχουν ἀπὸ μικρὸ πολυφιλημένο. Θέλει τὴν ἀνοιχτὴ τὸ λουλούδι· θέλει φιλί κ' ἡ μικρούτσικὴ μας ἢ καρδιά ποῦ ξανοίγει.

Ἐπειτα ἔρχεται μιὰ ὦρα, ὦρα θλιβερή, ἡ ὦρα τοῦ πόνου καὶ τοῦ χωρισμοῦ. Πέθανε τὸ παιδί μου, ποῦ ἔπαιζε, γελοῦσε καὶ τὸ φιλοῦσα· μαζί του πέθανε κ' ἡ χαρὰ μου· πέθανε ἢ μητέρα καὶ μαζί της πέθαναν καὶ τὰ παιδιὰ· ἀκῆσια μου τὰ χρόνια, ποῦ ἀπῆθ

τὰ ἤξερε μονάχα· πέθανε ἡ γυναίκα μου καὶ μαζί της πέθανε ἡ ζωὴ μου. Τί νὰ κάμω; Κεῖται μπροστά μου τὰγαπημένο τὸ κορμί, ἄψυχο, κρύο, χλωμιασμένο, δίχως πνοή — δίχως φίλι. Θέ μου! Θέ μου! σὲ λίγο, θὰ τὸ σηκώσουνε, θὰ τὸ βάλουνε μέσα στὸ φέρετρο, θὰ τὸ πάρουν καὶ θὰ τὸ πᾶν πέρα πέρα μακριά. Ποῦ θὰ τὸ πᾶν, ποῦ θὰ μοῦ τὸ βάλουν; Ἐκεῖ κάτω στὴ γῆ καὶ θὰ τὸ σκεπάσῃ τὸ γῶμα καὶ δὲ θὰ τὸ δῶ πιά στὰ μάτια μου ποτέ. Ἄχ! εἶναι δυνατό; μὴ μοῦ παίρνετε τὸ παιδί μου, μὴ τὴ μάννα, μὴ τὴν ἀγάπη. Τί μ' ἀπόμεινε; Τί παρηγοριά ἔχω τώρα; Ἐνα φίλι θὰ δώσω τοῦ νεκροῦ, ποῦ νὰ τῶγγ συντροφοῦ ἐκεῖ κάτω, ποῦ νὰ μείνῃ αἰώνια μαζί του. Τί πόνος, τί καημός, τί λαχτάρα στὴν καρδιά μου, τὴ στιγμή ποῦ τὸ στόμα μου θὰ τοῦ δώσῃ τὸ τελεφεταῖο, τὰ θάνατο φίλι μου. Ἐκεῖνη τὴ στιγμή θὰ θυμηθῶ ὅλη τὴν περασμένη χαρὰ μας, θὰ νοιώσω ὅλη μου τὴν πίκρα, τὴν πίκρα ποῦ τώρα μὲ φαρμακώνει. Σὲ κείνο τὸ φίλι θὰ κατασταλάξῃ ὅλη μου ἡ ζωὴ.

Δὲν εἶναι ὅμως μόνο τοῦ τάφου τὸ ὑστερόν φίλι καὶ τὸ πρώτο φίλι τῆς κούνιας. Εἶναι κ' ἓνα ἄλλο πιὸ πικρὸ καὶ πιὸ γλυκὸ φίλι ποῦ χάνεται ἡ ψυχὴ μας. Ἐκεῖνο εἶναι τᾶγιο φίλι. Τὴν εἶδε ὁ νιὸς καὶ τὴν ἀγάπησε. Γιατί καὶ πῶς; Δὲν τὸ ξέρω καὶ ποῖός μπορεῖ νὰ μᾶς τὸ πῆ; Ἰσως τὴ γνωρίζε; χρόνια καὶ τὴν πρόσεξε σήμερα πρώτη φορά· ἴσως πάλι τὴν εἶδε σήμερα πρώτη φορά καὶ τὴν ἀγάπησε ἀμέσως. Μὲ μιά της ματιά, μ' ἓνα της λόγο, ῥαγίζει ἡ καρδιά του καὶ ὁ νοῦς του ξανοίγει. Τοῦ φαίνονται τώρα ὅλα σὰν ἀλλοιώτικα, σὰν καινούρια, λὲς καὶ ξαναγεννήθηκε. Τώρα κατάλαβε τί θὰ πῆ ζωὴ. Νοιώθει τώρα τοῦ κόσμου τὴν ὁμορφιά καὶ ἀπορεῖ πῶς δὲν τὴν ἔβλεπαν τὰ μάτια του πρὶν ἀγαπήσῃ. Ἄχ! τῆς καρδιάς μας τὰ πρώτα χρόνια, οἱ πρώτες ἀχτίδες, τὸ πρώτο φῶς! Χαρὰ καὶ λύπη τὸν περεχύνει. Ἄξαρνα τὰ κλάματα τὸν πιάνουν· ἄξαρνα πάλι περπατεῖ καὶ δίχως λόγο γελά. Ἄλλαξε ἡ πλάση, γιατί ἄλλαξε ἡ ψυχὴ του. Φέβγει, ζητᾶ μοναξιά καὶ πουθενά δὲν τὴ βρίσκει. Κάθεται ἐκεῖνη μαζί του, φωλιάζει· μέσα στὰ φύλλα τῆς καρδιάς του. Τὴ συλλογιέται καὶ τὸ ὄφτανε πῶς τὴ συλλογιέται. Ἐτσι θαρροῖ! Τοῦ κάκου! Δὲν μπορεῖ, θὰ σηκωθῆ, θὰ τρέξῃ νὰ τὴν ἀνταμώσῃ. Πρέπει, πρέπει νὰ τὴ διῆ, νὰ νασάνῃ.

Κάθεται σπίτι της ἡ νιά καὶ χωρὶς νὰ τὸ ξέρῃ ἡ ἴδια, τὸν προσμένει. Χαίρεται ποῦ ἦρθε καὶ μόλις καταλαβαίνει γιατί χαίρεται. Ποῖός ποιητής, ποῖός θὰ μᾶς ξεδιαλύσῃ καμιά μέρα τὰ ξεδιαλύτα ἐκεῖνα ποῦ ψιθυρίζουν καὶ ποῦ τρέμουνε μέσα σὲ μιανῆς κόρης καρδιά; Τᾶλλαλο ἐκεῖνο τὸ τραγοῦδι ποιανοῦ ἀπὸ τὴν πᾶρη; Τὸ χνοῦδι ἐκεῖνο τῆς καρδιάς της ποιανοῦ μάτι; θὰ μᾶς τὸ φανερώσῃ; Εἶναι ἀνήξερο, ντροπαλό, ἀναποφάσιστο πράγμα τὸ κορίτσι. Ἡ θεῖα ἐκεῖνη μουσικὴ ποῦ παίζει στὸ στήθος της μέσα, πρώτα πρώτα κ' ἡ ἴδια δὲν τὴν ἀκούει. Θέλει καὶ δὲ θέλει· ἀγαπάει καὶ δὲν ἀγαπάει. Ἀρχίζουν ὑστερα τίς κουβέντες οἱ δύο τους· μιλοῦνε γιὰ κάθε πράγμα, μόνο γιὰ τὴν ἀγάπη μιλιὰ δὲν τοὺς βγαίνει. Ὁ νιὸς πῆρε φωτιά· λίγο λίγο μιά φλόγα

τοὺς καίει καὶ τοὺς δύο, ἐκείνηνα σιγά σιγά, ἐκείνονα στὰ γεμάτα. Θὰ τῆς τὸ πῆ. Θὰ τῆς τὸ φωνάξῃ. Θὰ τὴν πάρῃ. Γυρέθει λόγια ποῦ νὰ τῆς ἀρέσουνε. Δὲν τὰ βρίσκει. Μιά μέρα ὅμως τοῦ ἔρχονται μονάχα ἢ δὲν τοῦ ἔρχονται καὶ διόλου. Εἶναι τάχατις ἀνάγκη νὰ τῆς τὸ φωνάξῃ; Ἡ ἀγάπη πολλὰ λόγια δὲ θέλει. Μόνο τὸ χέρι της νὰ πιᾶσῃ καὶ φτάνει. Τίποτις ἄλλο δὲ βάζει στὸ νοῦ του. Μὰ καὶ τὸ χέρι της νὰ γιγρίξῃ, μὰ καὶ νὰ τῆς μιλήσῃ τοῦ φαίνεται κατόρθωμα μεγάλο. Ὡς τόσο ἡ καρδιά του εἶναι γεμάτη χιλίους πόθους καὶ καημούς. Ἐκεῖνη πάλι νοιώθει τώρα πῶς ὁ νιὸς ποῦ τὴν ἀγαπᾷ εἶναι ὁ ἀγαπημένος της, ὁ μονακίβιος. Ἄλλος σὰν καὶ κείνονα δὲν εἶναι. Κάθεται ὄρες καὶ συλλογιέται καὶ μαραινεται καὶ θυμάται καὶ προσμένει. Ὅλα τὰ ῥόδινα ὄνειρά τους, ὅλους τοὺς πονεμένους παλμούς, ὅλες τίς χρυσόπλεχτες ἐλπίδες, τὰ δάκρυα καὶ τίς χαρές, ὅλα ἐκεῖνα τὰ μυστικὰ ποῦ δὲ λέει ὁ ἓνας στὸν ἄλλο, γιατί δὲν εἶναι καὶ καμιά γλώσσα στὸν κόσμο ποῦ νὰ τὰ λέῃ, ὅλα ἀπὸ πῶς θὰ τὰ μάθουν; Ποιὰ λέξη θὰ τὰ πῆ; Καμιά. Θάρθη ὅμως μιά ὥρα, ὥρα ἀθάνατη, μαγεμένη, ὥρα τῆς ἀγιωσύνης καὶ τῆς ἀγάπης, ποῦ θὰ φιληθῶνε στὸ στόμα. Ναι! στὸ στόμα θὰ φιληθῶνε. Ἄμὰ φιληθήκανε στὸ στόμα, τέλειωσε, πάει, τὰ εἶπαν ὅλα· δική της εἶναι ἡ ζωὴ του· ἡ ζωὴ της εἶναι δική του.

Τέτοια ψυχολογία μοῦ φαίνεται πῶς ἔχει τὸ φίλι. Μὲ τὸ φίλι χαρίζουμε τὴν ψυχὴ μας. Βλέπετε λοιπὸν ποῖα εἶναι σήμερα γιὰ μᾶς ἡ σημασία τοῦ φιλοῦ. Βλέπετε καὶ πόσο σέβας γιὰ τὴ γυναίκα θρέφει σήμερα μέσα της ἡ ἀγάπη. Ἄντρας καὶ γυναίκα εἶναι ἴσια ἴσια, ἢ πιὸ σωστὰ ὅπως λέει γιὰ τὴ γυναίκα ὁ Vigny

Tu règnes sur sa vie, en vivant sous sa loi.

Βασιλέθει στὴν ψυχὴ μας, βασιλεύουμε στὸ νοῦ της. Ὁ πεθερός μου ἀποροῦσε μὲ τὴν παράξενη ιδέα ποῦ ἔχουν κάτι δασκάλοι καὶ λὲν πῶς μόνο τὰ ῥομάντζα, μόνο ἡ λαφοιά φιλολογία μπορεῖ νὰ κάμῃ λόγο γιὰ τὴν ἀγάπη καὶ πῶς δὲν εἶναι ἀντικείμενο σπουδαῖο. Πῶς γίνεται ἀπτό, ἀφοῦ ἡ ἀγάπη εἶναι ἡ μάννα τοῦ κόσμου καὶ ἀφοῦ θέμα πιὸ σοβαρὸ καὶ πιὸ μεγάλο γιὰ φιλόσοφο δὲν ὑπάρχει; Νομίζω λοιπὸν πῶς δὲν εἴχαμε λάθος στὴν ἀρχή, σὰν εἶπαμε πῶς χρειάζεται ἀλάκερο βιβλίον γιὰ νὰ βάλῃ κανεὶς μέσα ὅσα ἡ μελέτη μας σηκώνει. Ἀγάπη καὶ φίλι εἶναι τὸ ἴδιο· ἀπὸ τὴν ἱστορία τοῦ φιλοῦ θὰ βγῆ ὁλοσφαινερὴ καὶ τῆς ἀγάπης ἡ ἱστορία. Ὁ ἄθροπος ἀγάπησε πάντα· δὲν ἀγάπησε πάντα ὅμως μὲ τὸν ἴδιον τρόπο. Κι ἀφοῦ δὲν ἀγάπησε μὲ τὸν ἴδιον τρόπο, μήτε τὸ φίλι δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι πάντα τὸ ἴδιο. Μὲ τὰ χρόνια ἀλλάζει κ' ἡ ψυχὴ τοῦ ἀθρώπου. Βέβαια! εἶναι πάντα ἡ ἴδια ψυχὴ, μὰ μιλεῖ ἄλλη γλώσσα. Καὶ γιατί; Γιατί ὅλα μας ἀλλάζουν καὶ πᾶν. Ἡ γυναίκα δὲ στέκεται πάντα στὴν ἴδια κοινωνικὴ θέση. Μιά φορά κ' ἓναν καιρὸ οἱ βασιλοπούλες τοῦ Ὀμήρου πηγαίνανε στὸ ποτάμι καὶ πλένανε τὰ ῥοῦχα· σήμερα καὶ τῆς πλύστρας ἡ κόρη μπορεῖ ἄξαρνα νὰ θελήσῃ νὰ γίνῃ γιατρός, δικηγόρος ἢ μηχανικός. Ἐτσι, δὲν ἀλλάζει μόνο ἡ γυ-

ναίκα· ἀλλάζει φυσικά κ' ἡ ἀγάπη ἢ σὰ θέλετε ὁ τρόπος τῆς ἀγάπης. Ἡ Ἑλένη κ' ἡ Πηνελόπη τοῦ Ὀμήρου, ἡ Μήδεια τοῦ Εὐριπίδου καὶ τοῦ Ἀπολλωνίου, τοῦ Βεργίλιου ἢ Διδῶ, ἡ Μπρατρίτσε τοῦ Ντάντε, ἡ Ἀντρομάχη τοῦ Ρακίνα, ἡ Ἀρετούσα τοῦ Κορνάρου, εἶναι ὅλες ἐρωτοχτυπημένες κ' ἔχουν τὴν ἴδια λαβωματιά. Μὰ κοιτάξτε, σὰς παρακαλῶ· λέν τὴν ἀγάπη τους μὲ τὸν ἴδιο τρόπο; Βέβαια, ὄχι. Καὶ δὲ θὰ πῆ διόλου πῶς ἡ Μήδεια εἶναι ἄλλη κ' ἄλλη ἢ Ἀντρομάχη, θὰ πῆ πῶς ἄλλαξαν οἱ καιροί, ἀφοῦ κ' ἀφτῆ ἡ Μήδεια ἀλλάζει μὲ τὸν Εὐριπίδου, τὸν Ἀπολλώνιο, τὸν Ὀβίδιο, τὸ Σενέκα, τὸν Κορνήλιο καὶ τὸν Ἀλφίερη, ποῦ μίλησαν ὅλοι τους γιὰ τὴ Μήδεια.

Τὴν ἴδια σειρά ἂν ἀκολουθήσει κανεὶς καὶ γιὰ τὸ φιλί, θὰ καταλάβῃ πόσο ἄλλαξε ἡ ἀγάπη, πόσο ἄλλαξε ἡ γυναίκα, πόσο ἄλλαξε κ' ἡ καρδιά μας. Τὸ ζήτημα γίνεται ἱστορικό, γιατί θάπρεπε κανεὶς νὰ μᾶς δεῖξῃ τί νόημα γιὰ κάθε λαὸ καὶ σὲ κάθε ἐποχὴ ἔχει ὄχι μόνο τὸ φιλί τῆς ἀγάπης, μὰ καὶ τῆς μάνας τὸ φιλί, καὶ τὸ νεκροφιλημα. Ἔτσι θὰ μᾶς ἔκανε μιὰ ἱστορία τοῦ πολιτισμοῦ, ποῦ θὰ εἶταν καὶ κάπως πρωτότυπη. Ἀπὸ τὸ φιλί ποῦ δίνει θὰ φαίνονταν κ' ὁ πολιτισμὸς κάθε λαοῦ. Θὰ μαθαίναμε μάλιστα ἂν ὑπάρχονε λαοὶ ποθενὰ ποῦ καὶ σήμερα ἀκόμη δὲ γνωρίζουν τὸ φιλί. Διάβασα, Κυρίες καὶ Κύριοι, πῶς ὑπάρχουν ἀκόμη τέτοιοι λαοὶ (Πρβλ. Die Gebärden der Griechen und Römer von Carl Sittl, Leipzig, 1890, σελ. 36, σημείωση 3. Nouvelle Revue, 15 Août, 1893, t. LXXXIII, σελ. 678-679, τοῦ Cesare Lombroso, L'origine du baiser. La métamorphose des organes maternels en organes sexuels secondaires). Δὲ θὰ μιλήσουμε γιὰ τέτοιους λαοὺς!

Μὲ λίγα λόγια, ὅσο μπορῶ λιγότερα, θὰ σὰς μιλήσω μόνο γιὰ τὸ φιλί στό στόμα, καὶ τώρα πρέπει νὰ διοῦμε τί λέν οἱ ἀρχαῖοι γιὰ τὸ φιλί καὶ νὰ ρηθῶμε πρῶτα πρῶτα ἀπὸ τὸ γέρο Ὀμηρο. Καὶ μεῖς ἐκ Διός!

Ὁ Ὀμηρος ξέρεῖ τὸ φιλί; Τῆ λέξη φιλί, δηλαδή φιλεῖν, δηλαδή φιλέειν, τὴν ἔχει μ' ἄλλη σημασία. Μὲ τὸ φιλέειν ἔλεγαν τότε τὸ ἀγαπᾶν, ἴσως καὶ κάτι παραπάνω (πρβλ. σ, 324 ἢ Ἐυρυμάχῳ μιγίσκετο καὶ φιλέεσκεν). Τὸ φιλιῶ τὸ σημερινό μας, τὸ λέει ἀλλιῶς ὁ Ὀμηρος· τῶχει κυνέω. Δὲ μοιάζουν τὰ δύο, ὅπως τὸ μαθαίνουμε κ' ἀπὸ τὸ Ἔπ. τὸ Γουδ. 553. 37· «φιλεῖν καὶ κυνεῖν διαφέρει· φιλεῖν μὲν τὸ ἀγαπᾶν, κυνεῖν δὲ τοῖς χεῖλεσιν ἀσπάζειν».

Πῶς ἐτυμολογίεται τὸ κυνέω; τί θὰ πῆ; ποῦ τῶχει ὁ Ὀμηρος;

Πῶς ἐτυμολογίεται τὸ κυνέω, δηλαδή τί σημασία ἔχει ἡ ρίζα κυν, καλὰ καλὰ δὲν τὸ ξέρουμε· δὲ συμφωνοῦν οἱ γλωσσολόγοι. Ἄφτὸ τυχαίνει συχνὰ καὶ δὲν πρέπει νὰ πορῆτε. Ἡ ἐτυμολογία εἶναι δύσκολη τέχνη. Ἄν ἤθελε κανεὶς νὰ ἐτυμολογήσῃ κάθε λέξη τῆς ἀρχαίας, θάχανε τὸ λογαριασμό. Δὲν εἶναι τὸ λοιπὸ σωστὸ νὰ ῥωτοῦμε καὶ μεῖς κάθε τόσο γιὰ μιὰ δημοτικὴ λέξη ποῖα εἶναι τὰ περιγυμνά της καὶ

νὰ τῆς ζητοῦμε διαβατήριο κ' ἄμα δὲν ἔχει, δηλαδή ἄμα δὲν ξέρουμε ἐμεῖς νὰ τὸ διαβάσουμε, δὲν εἶναι σωστὸ νὰ τῆς λέμε· ὄξω! Μὲ τέτοιο σύστημα θὰ διώγαμε τίς περισσότερες λέξεις τῆς ἀρχαίας καὶ δὲ θὰ γράφατε μὴδὲ τὸνομα ἄνθρωπος, ἀφοῦ καὶ κεινοῦ ἢ ἐτυμολογία εἶναι ἄγνωστη.

Τὸ μόνο ποῦ μποροῦμε νὰ μάθουμε εἶναι τί σημαίνει μιὰ λέξη τὴν ὥρα ποῦ τῆ λέει ὁ λαός. Ἄμα πῆ σήμερα δρόμος, ἐννοεῖ ὁδός, καὶ τοῦτο φτάνει. Τὰ ἴδια καὶ μὲ τὸ κυνέω· τί σημασία εἶχε πρῶτα, ἀδιάφορο· τί θὰ πῆ ὅμως στὰ ὀμηρικά ποιήματα; ἀφτὸ εἶναι τὸ ζήτημα. Νομίζω πῶς θὰ πῆ, τουλάχιστο στὴν Ἰλιάδα, γιατί στὴν Ὀδύσεια δὲν κοίταξα, σκύφτω καὶ φιλιῶ (πρβλ. Ζ, 474· Θ, 371· Ω, 478· διὲς καὶ παρακάτω). Κι ἀλήθεια ἔτσι τὸ καταλαβαίνει κ' ὁ Εὐστάθιος. Ἐκεῖ ποῦ λέει ὁ Ὀμηρος, ξ, 279 βασιλῆος ἐνκντίον ἤλυθον ἵππων καὶ κύσα γούναθ' ἐλών, ὁ Εὐστάθιος γράφει (1763, 8)· «τουτέστιν ἐρίλησα, εἶδος ὄν καὶ αὐτὸ γουνάσματος ἐνδιαθετώτερον τοῦ λάβε γούνων.» Μοῦ φαίνεται πῶς τὸμηρικό τὸ κύνημα μοιάζει περισσότερο μὲ προσκύνημα παρὰ μὲ φίλημα. (Πρβλ. καὶ δ 522 καὶ κύνει ἀπτόμενος ἦν πατρίδα (Ἀγ.), τὰ σκόλια ΒΥ γράφουν· προσεκύνει καὶ τὰ σκ. Ε μᾶς λέν· «ἔθως εἶχον οἱ ἀποδημοῦντες τῆς πατρίδος, ὅταν ἐνδυμῆσσι, κυνεῖν αὐτὴν καὶ κατασπάξασθαι»).

Ὅπου ἔχει ὁ Ὀμηρος τὸ κυνέω, — ὁ λόγος μου γιὰ τὴν Ἰλιάδα μόνο — ἂν προσκύνημα τῶχει. Θυμᾶστε τοὺς ὥραίους ἐκείνους στίχους Ω, 477·

Τοὺς δ' ἔλαθ' εἰσελθὼν Πρίκιμος μέγας, ἄγχι δ' ἄρα στὰς Χερσὶν Ἀχιλλῆος λάβε γούνατα καὶ κύσε χεῖρας Δεινῆς ἀνδρόφρονος, αἱ οἱ πολέας κτάνον υἱας.

Ἔσκυψε καὶ φίλησε, ὅπως λέμε προσκύνησε. Τὸ ἴδιο κ' ἡ Θέτιδα μπροστὰ στὸ Δία Θ, 371·

γούνατ' ἔκυσσε καὶ ἔλλαβε χεῖρὶ γενεῖου.

Σὲνα ἄλλο μέρος, ποῦ ἴσως εἶναι πολὺ πιὸ ὥραϊο κ' ἀπὸ τὸ πρῶτο ποῦ εἶπαμε, ὁ Ἐχτορας παίρνει στὰ χεῖρια του τὸ παιδί του καὶ τὸ φιλεῖ Ζ, 474·

Λύτταρ ὄγ' ὄν φίλον υἱὸν ἐπεὶ κύσε πῆλε τε χερσίν,

Εἶπεν κτλ.

Καὶ δῶ πάλε ἔπρεπε νὰ σκύψῃ γιὰ νὰ τὸ φιλήσῃ.

Ὅλο τὸ μέρος ἀφτὸ εἶναι περίεργο καὶ μάλιστα πολὺ σπουδαῖο γιὰ κείνο ποῦ γυρέβουμε. Ὁ πατήρας φιλεῖ τὸ παιδί του· ὁ ἄντρας ὅμως δὲ φιλεῖ τὴ γυναίκα του, τὴν Ἀντρομάχη. Κἀὶ πότε, νομίζετε; Ἴσια ἴσια τὴν ὥρα ποῦ τὴν ἀποχαιρετᾶ καὶ ποῦ νοιώθει μέσα του πῶς πιά δὲ θὰ ξανάρθῃ.

Βέβαια, τὰ λόγια ποῦ λέει τῆς Ἀντρομάχης συγκινοῦνε κ' ἄμα τὰ διαβάσῃ κανεὶς γλυκοβρέγουνται τὰ μάτια του. Προσέξτε ὅμως καλὰ καὶ παρατηρήστε τί τῆς λέει. Γιατί λυπάται καὶ γιατί κλαίει; Γιατί φοβᾶται γιὰ τὴν Ἀντρομάχη τὸ δουλιὸν ἤμαρ Ζ, 463. Συλλογιέται πῶς ἡ γυναίκα του, τέτοιου ἥρωα γυναίκα, μιὰ μέρα θὰ γίνῃ σκλάβη, ὅταν ἐκεῖνος θὰ πεθάνῃ (αὐτ. 459 κ' ἀκ.). Ἔτσι εἶτανε στὰ παλιὰ τὰ χρόνια· χάθηκε ὁ προστάτης, σκλάβη ἢ γυναίκα. Ὡς καὶ τὴν ὥρα ποῦ χωρίζονται, δὲ μιλεῖ ὁ Ὀμηρος γιὰ τὴν πίκρα τοῦ χωρισμοῦ, γιατί ἀφτὰ ἔχει στοῦ νοῦ του· δὲ γίνε-

ται λόγος γιὰ τὴν ἀγάπη, μὴ μόνο γιὰ τὴν ἐλευθερίαν
τύχη τῆς Ἀντρομάχης.

Στὴν Ὀδύσεια τὰ πράματα κάπως ἀλλάζουν.
Ἡ γυναίκα φιλεῖ τὸν ἄντρα της, ἡ Πηνελόπη φιλεῖ
τὸν Ὀδυσσεύα ψ, 208·

Ἄμφι δὲ χεῖρας
Δειροῖ βαλλ' Ὀδυσσῆι, κάρη δ' ἔκυσ' ἠδὲ προσηύδα.
Ἐκλαψεν ἔδραμε σαυτόν, κ' ἔρριξε τὲς ἀγκάλας
Στὸν τράχηλό του, φίλησε τὴν κεφαλὴ του κ' εἶπε
(Ἐμμετρος μετάφρασις Ἰακώβου Πολυλά, Ἀθήνα,
1975-1890, ψ, 207).

Τώρα νὰ μάθουμε τί φίλημα εἶταν ἀπτό; Μή-
πως εἶναι φιλῖ στό στόμα; Ὁ Ὀμηρος ξέρει ἀπτό
τὸ φιλῖ ἢ δὲν τὸ ξέρει; Ὁχι, Κυρίες μου, δὲν τὸ
ξέρει, μόνον ὅτι στὴν Ὀδύσεια συγχοφιλοῦνται
καὶ πολὺ περισσότερο μάλιστα παρὰ στὴν Ἰλιάδα.
Ὅταν ὁ Τηλέμαχος γυρίζει στὴν Ἰθάκη, ὁ καθέννας
τοῦ δίνει κι ἀπὸ ἓνα φιλῖ ρ, 33·

Ἄμφι δ' ἄρ' ἄλλαι
Δμωαὶ Ὀδυσσῆος ταλασίφρονος ἠγερθέντο,
Καὶ κύνεον ἀγαπαζόμεναι κεφαλὴν τε καὶ ὄμους.
Κ' ἡ Πηνελόπη πάλε ρ, 38·

Ἄμφι δὲ παιδὶ φίλω βάλει πῆγες δακρύσασα,
Κύσσε δὲ μιν κεφαλὴν τε καὶ ἄμφω φάεα καλά.
Ὁ Τηλέμαχος φιλεῖ τὸν Ὀδυσσεύα π, 14·

Ὁ δ' ἀντίος ἦλθεν ἄνακτος,
Κύσσε δὲ μιν κεφαλὴν τε καὶ ἄμφω φάεα καλά
Χεῖρας τὰμφοτέρως.

Ὁ Ὀδυσσεύας καὶ κείνος φιλεῖ τὸν Τηλέμαχο
π, 20·

Ὡς τότε Τηλέμαχον θεοειδέα διὸς ὑφορβὸς
Πάντα κύσεν περιφύς, ὡς ἐκ θανάτοιο φυγόντα.

Ὁ πολύτροπος Ὀδυσσεύας, ἅμα κατάλαβαν πῶς
ἐκεῖνος εἶναι, φιλιέται καὶ φιλεῖ ρ, 224.

Καὶ κύνεον ἀγαπαζόμενοι κεφαλὴν τε καὶ ὄμους.

Ὡς δ' αὐτὼς Ὀδυσσεὺς κεφαλὰς καὶ χεῖρας ἔκυσσεν.

Τί μᾶς λέει ὁμοῦς ὁ Εὐστάθιος σὲ κείνο τὸ μέ-
ρος ποῦ γυρίζει ὁ Τηλέμαχος στὴν Ἰθάκη καὶ τονὲ
φιλοῦνε μητέρα καὶ σιγγάδες; Μᾶς κάνει μιὰ πε-
ρίεργη παρατήρηση ρ. 33 Εὐστ. 1811, 18· «κύνεον
ἀγαπαζόμεναι κεφαλὴν τε καὶ ὄμους, καὶ ἔστι
δουλικὸν τὸ φίλημα τοῦτο. Πηνελόπη δὲ ἔκυσέ μιν
κεφαλὴν τε καὶ ἄμφω φάεα καλά. καὶ Εὐμαιὸς δὲ
πρὸ ταύτης ὁμοῦς. . . στόμα μέντοι οὐδεὶς ἐφί-
λει.» Τὰ ἴδια διαβάζουμε καὶ σὲ κάτι ἄλλα σκό-
λια HQ ρ 35· «τὸ γὰρ στόμα οὔτε δούλοι οὔτε
ἐλευθεροὶ ἐφίλουν» (Πρβλ. Ebeling, Lexicon ho-
mericum, Leipzig, 1885, λ. κυνέω, κ' Εὐστ.
π, 15, 1792, 29).

Δὲ θὰ πάροουμε τώρα ἓναν ἓναν ὅλους τοὺς τραγι-
κοὺς, δηλαδὴ τὸν Αἰσχύλο, τὸ Σοφοκλῆ καὶ τὸν
Εὐριπίδη, γιὰ νὰ δείξουμε πῶς καὶ κείνοι δὲ μι-
λοῦνε γιὰ τὸ φιλῖ στό στόμα. Τὸ φιλῖ ὁμοῦς κάπως
μ' ἀπτόους πῆρε δρόμο. Στὰ ὁμηρικὰ ποιήματα τὰ
παρέφατο ἀγαπαζόμεν τῆς μέσης φωνῆς θὰ πῆ ἀσπα-
ζόμεν πρβλ. Ω, 464 ὡδε βροτοὺς ἀγαπαζόμεν ἄντην
μιὰ παραλλαγὴ ἀντὶς ἀγαπαζόμεν βάζει ἀσπαζόμεν.
Ὅπως τὸ ἀγαπαζόμεν πῆρε τὴ σημασία τοῦ ἀσπαζο-
μαι, ἔτσι καὶ τὸ φιλέω-ω κατάντησε νὰ μὴ λήη μόνο
ἀγαπῶ τὸ φιλω θὰ πῆ τώρα καὶ φιλω μὲ τὸ στόμα,

δίνω φιλῖ. Μ' ἀπτό τὸ νόημα τῶχουν οἱ τραγικοί,
ὄχι ὁμοῦς καὶ πάντα. Ὅταν ὁ Εὐριπίδης, π. γ.,
γράφει Τρ. 1051·

οὐκ ἔστ' ἐραστῆς ὅστις οὐκ αἰεὶ φιλεῖ.

δὲ θέλει νὰ πῆ καθόλου πῶς πρέπει ὁ ἐραστῆς νὰ
φιλῆ ἀδιάκοπα τὴν ἐρωμένη του. Ὁχι! Κυριολε-
ξία εἶναι ἀγαπῶ, ὅπως τῶχει ὁ Σοφοκλῆς Ἠλ. 1362·

Ἴσθι δ' ὡς μάλιστα σ' ἀνθρώπων ἐγὼ
Ἠχθηρα κάφιλησ' ἐν ἡμέρᾳ μιᾷ.

Ἄλλοῦ ὁμοῦς τὸ φιλω ἔχει καὶ τὴ σημερινὴ ση-
μασία. Ἀγάπη καὶ φιλῖ κοντέβουνε νὰ γίνονε τὸ
ἴδιο. Λέω πῶς κοντέβουνε μόνο, γιὰτὶ ὁ Αἰσχύλος,
π. γ., ἔχει τὸ φιλω μόνο σὲ δυὸ μέρη Ἀγ. 1555·

Ἄλλ' Ἰφριγένειά νιν ἀσπασίως
Θυγάτηρ, ὡς γρή,
Πατέρ' ἀντάσασα πρὸς ὠκύπορον
Πόρθμευμ' ἀχέων
Περὶ χεῖρε βαλοῦσα φιλήσει.

Καὶ σένα ἀπόσπασμα, στοὺς Μυρμιδόνες, μιλεῖ
γιὰ πυκνὰ φιλήματα (Ἀπο. ἀρ. 131 τοῦ Nauck)·

Σέβας δὲ μοιρῶν ἀγνὸν οὐκ ἐπηδέσω,
Ἔω δυσχάριστε, τῶν πυκνῶν φιλημάτων.

Τί φιλήματα εἶναι ὁμοῦς ἀπτό; Τὸ πρῶτο εἶναι
τῆς Ἰφριγένειας ποῦ θὰ φιλήσῃ τὸν πατέρα της στὸν
Ἄδη· τὸ δεύτερο τοῦ Ἀχιλλεῆα ποῦ φιλεῖ τοῦ Πα-
τράλου τὸ κορμί.

Ὁ Σοφοκλῆς, ὅταν παρακαλεῖ ὁ Οἰδίποδας τὸ
Θησέα, ἔχει καὶ κείνος τὸ φιλω OK., 1130·

Καὶ μοι γέρ' ὄναξ, δεξιᾶν ὄρεξον, ὡς
Ψύσω φιλήσω τ' εἰ θέμις τὸ σὸν κέρα.

Μὰ καὶ τοῦτο τὸ φιλῖ μοιάζει σὰν προσκύνημα.
Σένα ἄλλο μέρος ἀλλάζει λιγάκι τὸ ὕφος. Ἐκεῖ
ἀκούγεται φιλημάτων ψόφος (Ἀπο. 492 τοῦ
Nauck)·

Τὰ δ' ἐστὶ κνισμὸς καὶ φιλημάτων ψόφος,
Τῶ καλλικισσαβούντι νικητήρια
Τίθημι καὶ βαλόντι γάλλειον κέρα.

Δὲν καταλαβαίνουμε ὁμοῦς καλὰ καλὰ ποιὸς καὶ
ποιανοῦ τὸ λέει. Ἀκούμε μόνο τὰ φιλιὰ.

Ὁ Εὐριπίδης δὲν ἔχει παρὰ φίλημα, τίποτε ἄλλο·
εἶναι ὁμοῦς πολὺ νόστιμα, πολὺ γλυκὰ τὰ φιλή-
ματά του. Ἡ Ἰφριγένεια θὰ δώσῃ τοῦ πατέρα της
ἓνα πικρὸν φίλημα Ἰ. Α., 679. Ἄλλοῦ πάλε τοῦ
λέει μὲ τὰ δάχρυα (αὐτ. 1238).

Βλέπον πρὸς ἡμᾶς ὄμμα δὸς φίλημά τε
Ἴν' ἀλλὰ τοῦτο καθανούσ' ἔχω σέθεν
Μνηστειῶν.

Τί ὄρατιο ποῦ εἶναι τὸ φίλημα ἐκεῖνο ποῦ ὁ Ἡρα-
κλῆς μαινόμενος δίνει τῆς γυναίκας του καὶ τῶν
παιδιῶ του στ. 1374·

Οἶμοι δάμαρτος καὶ τέκνων, αἶμα δ' ἐμοῦ.
Ὡς ἀθλιῶς πέπραγα κάποξεύγνυμαι·
Τέκνων γυναικὸς τ' ὃ λυγαῖ φιλημάτων
Τέρψεις, λυγαῖ δὲ τῶνδ' ὄπλων κοινωσίαι.

Ὁ Εὐριπίδης εἶχε θλιμμένη τὴν ψυχὴ του· ἤξερε
πῶς εἶναι καὶ πικρὰ φιλήματα, τὰ φιλήματα τοῦ
χωρισμοῦ, ποῦ δὲν τὰ γνώριζε ὁ Ὀμηρος ἀκόμη.
ἤξερε βέβαια ὁμοῦς κι ἄλλα φιλιὰ· πολὺ περίεργο
εἶναι τὰπόσπασμα ἐκεῖνο ποῦ λέει (Ἀπο. Δαν. ἀρ.
329 τοῦ Nauck).

Τάχ' ἂν πρὸς ἀγκάλαισι καὶ στέροισι ἐμοῖς
Πεσῶν ἀθύροι καὶ φιλημάτων ὄχλω
Ψυχὴν ἐμὴν κτήσαιο; τούτα γὰρ [βροτοῖς]
Φίλτρον μέγιστον, αἰ ξυνοῦσαι, πάτερ.

Ὁ ὄχλος ἀρτός δὲν ξέρω πῶς μου θυμίζει ἕνα
στίχο τοῦ Baudelaire

Quand mes baisers vers toi partent en caravane.
Στὰ χεῖλη σου κοπαδιαστὰ πετοῦνε τὰ φιλιὰ μου;

ὅπως τὸ μεταφράζει ὁ φίλος μου ὁ Στέφανος Στε-
φάνου.

Σάλλα μέρη μιλεῖ ὁ Εὐριπίδης γιὰ τὸ φιλί, μὰ
ὄχι μὲ τὴν δύναμη καὶ ποίηση (Ἄν. 630 φιλημα
ἐδέξω. Ίκ. 1153 φίλον φίλημα παρὰ γένυν τιθέντα
σόν. Ἰ. 519 δὸς χειρὸς φίλημά μοι σῆς (λέει ὁ Εὐ-
θός). Ὀρ. 463 πολλὰ φιλημάτ' ἐξέπλησε. Ἄν. 417
πατρὶ τῷ σῶ διὰ φιλημάτων ἰών. Τρ. 1176 ὄν φι-
λήμασιν ἔδωκεν.)

Εκεῖ ὅμως ποῦ λέει τοῦ παιδιοῦτης ἡ Ἄντρο-
μάχη νὰ φιλήσῃ τὸν πατέρα του στὸν Ἄδη, τοῦ
λέει μέσα στ' ἄλλα Ἄν. 418:

πᾶσι δ' ἀνθρώποις ἄρ' ἦν

Ψυχὴ τέχν'.

Ἡ μάχη ποῦ μιλεῖ ἔτσι βέβαια θὰ δώσῃ τοῦ παι-
διοῦ τῆς ἕνα φιλί πιὸ τρυφερό, ἕνα φιλί τῆς ψυχῆς.

Ἐμεῖς ὅμως κυνηγοῦμε ἄλλο φιλί, τὸ φιλί τῆς
ἀγάπης, ποῦ μαγεθεῖ τὴν ψυχὴ μας, ποῦ μᾶς κάνει
καὶ λέμε: «Γιὰ τίποτε δὲ μὲ μέλει πιὰ, τὴν ἀγαπῶ
καί μ' ἀγαπᾷ, τὴ θέλω καὶ μὲ θέλει, ἀφοῦ τὴ φίλησα
στό στόμα.»

Τάχα ὁ Αἰσχύλος, ὁ Σοφοκλῆς καὶ ὁ Εὐριπίδης δὲ
φίλοισαν ποτὲ καὶ στό στόμα;

Εἶδαμε πῶς δὲν τὸ λέν πουθενά. Ἄραγε ὅμως
καὶ δὲν τὸ γνώριζε κανένας τους;

Κυρίες μου, πρέπει νὰ τὸ ποῦμε παστρικά. Ναι!

Οἱ ἀρχαῖοι τῆς κλασσικῆς ἐποχῆς γνώριζαν, ἢ γιὰ
νὰ μιλήσουμε πιὸ σωστά, γνώριζαν καὶ δὲ γνώριζαν
τὸ φιλί τὸ δικό μας, τὸ φιλί στό στόμα. Ἡ ἀλή-
θεια ὅμως εἶναι ποῦ δυσκολεύομαι λιγάκι νὰ σᾶς
τὸ ξηγήσω.

Μὰ νομιζῶ πῶς βρῆκα τὸν τρόπο. Ἄ δὲ γελιέ-
μαι, μοῦ φαίνεται πῶς ἡ ἀρχαία γλῶσσα σᾶς ἀρέ-
σει πολὺ. Κάθε λέξη κ' ἐβγένεαι, κάθε λέξη καὶ
μάλαμα. Τίς λέτε μὲ καμάρει. Ἐμεῖς τώρα, εἶναι
κάτι πράγματα ποῦ μόλις τολμοῦμε νὰ τὰ ποῦμε
καὶ ἀκόμη λιγότερο νὰ τὰ γράψουμε. Οἱ ἀρχαῖοι
εἰς τέτοια ντροπὴ δὲν εἶχαν. Τᾶλεξαν ὅλα καὶ δὲν
τοὺς ἔμελε. Λοιπὸν καὶ γὼ θὰ σᾶς τὰ πῶ μὲ τὴν
ἀρχαία. Μὴ φοβᾶστε! Εἶναι ἀρχαία δὲ θὰ παρα-
καταλάβετε τ' οὐλάχιστο ἔτσι ἐλπίζω.

Ὁ γέρο Στρεψιάδης τοῦ Ἀριστοφάνη ἔχει πα-
ράπονο (Νεφ. 49) ποῦ πῆρε τὴν ἀνιψιά «Μεγα-
κλέους τοῦ Μεγακλέους». Ἀρτὴ ἀναθράφηκε στὴν
Ἀθῆνα ζέρει πολὺ περισσότερα ἀπὸ κείνον καὶ τοῦ
κακοφαίνεται. Ἐκεῖνος εἶναι ἄθροπος τοῦ χωριοῦ
κ' ἔτσι δὲν τὰ πᾶν καλά. Εἶναι πρόστυχος, ἀπλὸς
ἄθροπος,

Ὄζων τρυγός, τρασιᾶς, ἐρίων περιουσίας,
Ἡ δ' αὖ μύρου, κρόκου, καταγλωττισμάτων,
Δαπάνης, λαφυγμοῦ κτλ.

Ἄλλου πάλε Ἄχ. 1198.

Ἄτταταῖ ἄτταταῖ

Τῶν τιθίων, ὡς σκληρὰ καὶ κυδώνια.
Φιλήσατόν με μαλθακῶς, ὦ χρυσίω,
Τὸ περιπεταστὸν κάπιμανδαλωτόν.

Ὁ Μνησίλοχος σὲ μιὰ ἄλλη κωμωδία (Θεσμ. 130)
λέει: ἀπάνω κάτω τὰ ἴδια:

Ὡς ἡδὺ τὸ μέλος, ὦ πότνια Γενετυλλίδες,
Καὶ θηλυδριώδες καὶ κατεγλωττισμένον
Καὶ μανδαλωτόν, ὡστ' ἐμοῦ γ' ἀκρωμένον
Ἰπὸ τὴν ἔδραν αὐτὴν ὑπῆλθε γάργαλος.

(Προβλ. Ἄνθ. Παλ. 5, 132, 5.

Ὁ καταγενοτάτου κινήματος, ὦ περιάλλων
Γλωττισμῶν

καὶ πάλε Ἄνθ. Παλ. 5, 129, 7.

Γλωττίζει, κνίζει περιλαμβάνει ἢ δ' ἐπιρροίφη
Τὸ σκέλος, ἐξ ἔδου τὴν κορύνην ἀνάγει.)

Θὰ εἶταν πολὺ νόστιμο καὶ ἀλήθεια θὰ εἶχε γού-
στο νὰ καταλαβαίνατε ὅσα σᾶς λέω γὼ στὴ γλῶσσα
μας τὴν ἀπλή, ποῦ φωνάζουν τόσοι καὶ ὁ Σουρῆς
ἀκόμη πῶς δὲν μπορεῖ ἄθροπος νὰ μὲ καταλάβῃ

καὶ ὁ Ψυχάρης;

— Κάβο δὲν μπορεῖς νὰ πάρῃς!

καὶ ἄξαφνα νὰ μὴν καταλάβετε τοὺς ἀρχαίους, ποῦ
φωνάζουν κάποιοι φίλοι μας κάθε μέρα πῶς ὅλος ὁ
κόσμος τοὺς καταλαβάνει. Κι ὡς τόσο φαίνεται πῶς
κάτι τέτοιο θὰ τρέχη. Γιὰ νὰ διοῦμε τὸ λοιπὸν τί
εἶναι ἀπτό τοῦ Ἀριστοφάνη τὸ φιλί. Εἶναι φιλί
στό στόμα ἢ δὲν εἶναι; Δὲν εἶναι φιλί στό στόμα
εἶναι κάτι παραπάνω. Καὶ τόσο μόνο θὰ ποῦμε.
Τὰ γλωσσικὰ ζητήματα εἶναι δουλειά μου κ' ἔχω
συνήθεια νὰ μιλῶ συχνὰ γιὰ τὴ γλῶσσα. Ἐδῶ ὅμως
καὶ γιὰ τὴ γλῶσσα δὲν μπορῶ νὰ μιλήσω περισ-
σότερο.

Βέβαια ἠλπορῆτε πῶς γίνεται, νὰ τὸ ξέρομε
μόνο οἱ κωμικοὶ καὶ νὰ τῶχουν οἱ ἀρχαῖοι μόνο
στὴν κωμωδία τὸ φιλί ἐκεῖνο τῆς ἀγάπης, ποῦ
ἐμεῖς, σὰν τὸ δίνομε καὶ τὸ παίρνομε, θαρροῦμε
πῶς δίνομε καὶ παίρνομε ψυχὴ. Ἐμένα ὁ Ἀρι-
στοφάνης μοῦ χαλάει: ὅλη τὴν ποίηση τοῦ φιλοῦ
καὶ βλέπετε τώρα τί εἶτανε σὲ κείνα τὰ χρόνια τὸ
φιλί. Τὸ φιλί τους δὲν εἶναι καθαφτό φιλί τῆς ἀγά-
πης εἶναι μόνο καὶ μόνο τῆς ἡδονῆς φιλί.

Δὲν ἔχομε τώρα ἀνάγκη νὰ περάσουμε τοὺς ἀρ-
χαίους ἕναν ἕναν καὶ νὰ διοῦμε τί λέει ὁ καθένας γιὰ
τὸ φιλί. Ἀπάνω κάτω τὰ ἴδια μᾶς λέν ὅλοι. Περιττό
νὰ σᾶς διαβάσω καὶ κανένα διάλογο τοῦ Λουκιανοῦ.
Θὰ διασκεδάζαμε, μὰ δὲ θὰ κερδίζαμε καὶ πολὺ.
Εἶναι κοντὰ στό νοῦ ποῦ καὶ ὁ Ἀριστοφάνης, ἀφοῦ
μιλεῖ γιὰ καταγλωττισμάτα, κάπως θὰ ἤξερε καὶ
τὸ φιλί στό στόμα. Ἀδιάφορο ὅμως ἂν τὸ γνώριζαν
οἱ ἀρχαῖοι ἢ ὄχι: δὲν τὸννοιοῦσαν ἀκόμη σὰν καὶ
μᾶς καὶ ἀπτό εἶναι τὸ ζήτημα. Καὶ γιατί λέμε πῶς
δὲν τὸννοιοῦσαν ἀκόμη σὰν καὶ μᾶς; Ἰσὶα ἴσὶα
γιατὶ δὲ μιλοῦν καθόλου γι' ἀπτό. Ὁ Πλάτωνας ποῦ
φιλοσόφησε τόσο γιὰ τὴν ἀγάπη καὶ τόσο λαμπρὰ,
δὲ βάζει πουθενά τὸ φιλί μας. Καὶ στὰ πῶ ἐρω-
τικά, καὶ στὰ πῶ φλογισμένα τους ποιήματα οἱ
ἀρχαῖοι δὲν κάνουνε λόγο γι' ἀπτό μας τὸ φιλί. Δὲν
πιστέβω κανένας νὰ γράψῃ ποτέσ στιχοὺς πιὸ πυρω-
μένους ἀπὸ κείνους ποῦ ἔβγαλε ἀπὸ τὰ σπλάχνα τῆς

ἡ Σαπφῶ καὶ ποῦ φύλαξε ὁ Λογγίνος π. ὕψ. κ. ι'. Καλὰ λέει ὁ Πλούταρχος: «Αὕτη δὲ (ἡ Σαπφῶ) ἀληθῶς μεμιγμένα πυρὶ φθέγγεται καὶ διὰ τῶν μελῶν ἀναφέρει τὴν ἀπὸ τῆς καρδίας θερμότητα» Bergk P. L., III, σελ. 878, 2, 7. Τοὺς θυμᾶστε ἐκείνους τοὺς στίχους (αὐτ.).

Ὡς γὰρ εἶδον βροχῶς σε, φώνας
Οὐδὲν ἔτ' εἶκει.
Ἄλλὰ καμὲν γλώσσα ἔαγε, λέπτρον δ'
Λῦτικα χροῖ πῦρ ὑπαδεδρόμακεν.
Ὀππάτεσσι δ' οὐδὲν ὄρημ' ἐπιρρόμ-
βεισι δ' ἀκουαί.
Ἄ δὲ μ' ἴδρωσ' ἀκαχέεται, τρώμος δὲ
Πᾶσαν ἄγρει, γλωρωτέρη δὲ ποίας
Ἐμμι κτλ.

Γιὰ τὸ φιλί, γιὰ τὸ φιλί μας ὅμως δὲ μιλεῖ— καὶ δὲν μπορεῖ νὰ μιλήσῃ ἡ Σαπφῶ.

Εἶναι τάχατις ἀλήθεια πῶς κανέναν ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους δὲν ἔχει τὸ φιλί ποῦ θέλουμε; Μοῦ φαίνεται πῶς ἓνας ποιητής — ἓναν ξέρω μόνο — κάτι τέτοιο πῆγε νὰ πῇ, μὰ δὲν τὸ εἶπε καὶ κελᾶ. Πῶς νὰ σᾶς δώσω νὰ καταλάβετε; Βλέπετε ἄξαφνα ἓνα τριαντάφυλλο στὸ περβόλι ἀπὸ τὸ παράθυρο ποῦ κάθεστε. Σᾶς ἔρχεται νὰ τὸ κόψετε. Κατεβαίνετε κι ὅσο πηγαίνετε πιὸ κοντά, τόσο σᾶς μεθάει ἡ μυρωδιά του. Τὸ φιλί μας εἶναι σὰν τὸ τριαντάφυλλο· ἐμεῖς τὸ κόψαμε. Ὁ ποιητής ποῦ σᾶς λέω πῆγε νὰ τὸ κόψῃ· μὰ μόνο ἀπὸ μακριὰ τὸ μύρισε.

Ποιὸς εἶναι ἀφτός ὁ ποιητής; Δὲν εἶναι ὁ Θεόκριτος. Θὰ εἶναι κανένα του ἀδερφάκι, κανέναν του μαθητή, γιατί ὁ Θεόκριτος κάτι νοιώθει καὶ κείνος ἀπὸ ἀγάπη καὶ τὴ νοιώθει κάπου κάπου ἴσως σὰν καὶ μᾶς. Μύρισε τὸ τριαντάφυλλο καὶ κείνος. Καὶ κεινοῦ τοῦ ἀρέσει νὰ κάθεται νὰ κουβεντιάξῃ, νὰ συλλογιέται καὶ νὰ γαπᾶ. Γιὰ πῆτε μου τοὺς στίχους ἐκείνους τοῦ Μενάλκα (Θεοκρ. η', 53):

Μή μοι γὰρ Πέλοπος, μή μοι Κροίσεια τάλαντα
Ἢτ' ἔχειν, μηδὲ πρόσθε θέειν ἀνέμων.
Ἄλλ' ὑπὸ τᾶ πέτρα τᾶδ' ἄσμοι, ἀγκᾶς ἔχων τυ.
Σύννομα μᾶλ' ἔσφρων, τᾶν Σικελᾶν ἐς ἄλλα.

«Καὶ τί μὲ μέλει ἐμένα γιὰ τὸ βασιλεῖο τοῦ Πέλοπος; δὲ θέλω γὼ τοῦ Κροίσου τὰ πλούτη μήτε νὰ τρέχω πιὸ γρήγορα ἀπὸ τὸν ἀνεμὸ! Ξέρεις τί θέλω; Ἐλα ἀπὸ κάτω ἀπὸ τὸ βράχο τοῦτο ἔλα, θὰ σ' ἔχω στὴν ἀγκαλιά μου, θὰ βόσκουν τᾶρνιά μας καὶ θὰ τὰ κοιτάζω καὶ θὰ σκορπῶ τὰ τραγούδια μου πέρα πέρα στὴ θάλασσα τῆς Σικελίας.»

Τὶ ὠραία εἰκόνα ποῦ εἶναι! Τὶ καλὰ νὰ κάθεται κανεὶς ψηλὰ στὸ βουνό, νὰ τηρᾷ τὴ θάλασσα ποῦ ἀφρίζει μακριὰ, νὰ βαστᾷ τὸ ταίρι του στὴν ἀγκαλιά του, ἢ φαντασία του νὰ φτερουγιαξῇ, νὰ κἀνῃ στίχους ἢ νὰ μὴν κἀνῃ καὶ πλάγι του λουλουδία νὰ μυρίζῃ, μενεξέδες, τριαντάφυλλα, γιασεμιά. Ἔτσι καὶ μεῖς ἀγαποῦμε. Ὡς τόσο δὲ βλέπω κι ἀφτός ὁ Θεόκριτος νὰ μίλησε πουθενὰ γιὰ τὸ φιλί μας. Ὁ στίχος (ιε', 130)

Οὐ κεντεῖ τὸ φίλημ' ἔτι οἱ περὶ χεῖλα πυρρὰ
θὰ πῆ μόνο καὶ μόνο πῶς φιλεῖ μετὰ τὸ στόμα, ὅπως νομιζῶ τὸ συνηθίζει ὅλος ὁ κόσμος. Ὁ ἄλλος ὅμως ὁ ποιητής φίλησε στὸ στόμα. Εἶναι ἐκεῖνος ποῦ ἔγραψε

τὸ εἶδ. κζ', Ὁ Χριστός, πάει νὰ πῇ γλυκοκουθέντα. Τὸ εἰδύλλιο βέβαια ἀφτό δὲν εἶναι τοῦ Θεοκρίτου. Ποιανοῦ νὰ εἶναι; Ποιὸς τὸ ξέρει; Ἐνός ποῦ κάτι ἔμαθε ἀπὸ φιλιὰ καὶ μάλιστα μετὰ τὸ παραπάνω. Πρέπει νὰ σᾶς διαβάσω τοὺς πρώτους στίχους

Κόρη. Τὰν πινοτὰν Ἐλέναν Πάρις ἤρπασε βουκόλος ἄλλος.
Δάφνης. Μᾶλλον ἐκοῖσ' Ἐλένα τὸν βουκόλον ἔσχε φιλεῖσα.
Κ. Μὴ καυῶ, Σατυρίσκει· κενὸν τὸ φίλαμα λέγουσιν.
Δ. Ἔστι καὶ ἐν κενεοῖσι φιλάμασιν ἀδέα τέρψις.
Κ. Τὸ στόμα μευ πλύνω καὶ ἀποπτύω τὸ φίλαμα.
Δ. Πλύνεις χεῖλεα σεῖο; Δίδου πάλιν ὄφρα φιλάσω.

Πάει νὰ πῇ·

Κ. Τὴ γνωστικὰ τὴν Ἐλένη τὴν ἄρπαξε πάλε βοσκός, ὁ Πάρης.

Δ. Ἡ Ἐλένη τὸ βοσκὸ τῆς μοῦ φαίνεται πῶς τὸ ἤθελε καὶ τὸν φίλησε.

Κ. Μὴν καρδιέσαι δᾶ, Σατυρίσκει· τὸ φιλί, σὰν ποῦ λέν, τίποτις δὲν εἶναι.

Δ. Τὰ τιποτένια τὰ φιλιὰ ἔχουν πολὺ τὴ γλύκα τους, εἶναι γλυκὰ σὰν τᾶλλα.

Δὲν τὸ μεταφράζω σωστά. Μὰ τί δύσκολο ἀλήθεια ποῦ μᾶς πέρτει ἀπόψε νὰ μεταφράζουμε τοὺς ἀρχαίους! Δὲ βαστάω νὰ σᾶς μεταφράσω τὸ στίχο ποῦ εἶπαμε, ὅπως πρέπει. Ὁ κ. Ροιδῆς εἶχε τὴν καλοσύνη νὰ μοῦ μάθῃ τὴ μετάφραση τοῦ Col-lardeau:

Couvre moi de baisers. Je réverai le reste.

Τὸ νόημα ἀφτό εἶναι. Ἡ κόρη πάλε τοῦ λέει·

Κ. Πλένω τὸ στόμα μου καὶ ξεπλένω τὸ φίλημά σου.

Δ. Πλένεις τὰ χεῖλιά σου; Δὸς τα πάλε νὰ τὰ φιλήσω.

Νάτο! Τόγουμε, τὸ βρήκαμε τὸ φιλί στὸ στόμα. Κι ὅμως ὄχι! Δὲν εἶναι τὸ φιλί μας. Κάτι τοῦ λείπει. Παιζεῖ ὁ Δάφνης, δὲν ἀγαπάει. Χορατέθει ἐκεῖνη, χορατέθει καὶ κείνος. Τὴν πειράζει καὶ τὸν πειράζει. Μοῦ φαίνονται σὰν παιδάκια ποῦ διασκεδάζουν· δὲν εἶναι μήτε ὁ ἓνας μήτε ὁ ἄλλος ἐρωτοπληγωμένοι. Εἶναι νόστιμα παιδάκια, τὸ ξέρω. Μὰ πολὺ πάθος δὲν ἔχουν. Πῶς νὰ σᾶς τὸ πῶ; Μονομιᾶς ἀρχίζουν μετὰ τὸ φιλί· εἶναι ἢ πρῶτη τους δουλειά. Πολλοὶ βέβαια ἀρχίζουν ἔτσι ἀκόμη καὶ σήμερα. Μὰ νομίζω πῶς τὸ φιλί τὸ δικό μας εἶναι ἀρχὴ καὶ τέλος, εἶναι ἓνα εἶδος σύμβολο τὸ φιλί μας· ἄμα φιληθήκαμε, πάει· λὲς πῶς ἔγινε ὅτι εἶτανε νὰ γίνῃ. Δὲν εἶναι μόνο γιὰ παιγνίδι. Πῶς νὰ σᾶς τὰ φέρω μετὰ τρόπο. Ἐμεῖς ὅταν ἀγαποῦμε μετὰ τὰ σωστά μας, καὶ στόμα φιλοῦμε καὶ νοῦ καὶ καρδιά. Ναί! μᾶς φαίνεται ἐκεῖνη τὴν ὥρα πῶς τὸ φιλί μας φτάνει ἴσια μετὰ τὸ νοῦ καὶ πάει ὡς μέσα στὴν καρδιά. Τί τὰ θέλετε; Ἐκεῖνο τοῦ Δάφνη τὸ φιλί δὲ μ' ἀρέσει. Ἄλλο γινέθω. Θὰ πῆτε πῶς εἶμαι παράξενος, μὰ μοῦ φαίνεται ὅτι νὰ τὸ δινε τὸ στόμα μόνο, σὰ νὰ μὴν τὸ δινε κ' ἡ ψυχὴ. Πιὸ φιλί εἶναι τὸ φιλί τοῦ Ζαλοκώστα!

Ἀπὸ τὴ μέση μ' ἄρπαξε, με φίλησε στὸ στόμα.

Καὶ γὼ ποτὲ δὲ λησμονῶ,
Ποτὲ τὸ φίλημά τῆς.

Δὲν πιστέθω ὁ Δάφνης τοῦ ἀγνώστου μας βουκολικοῦ νὰ εἶναι ἀπὸ κείνους ποῦ δὲν ἀλησμονοῦν ἓνα

φιλί μήτε τὸ φιλί ποῦ δίνει τῆς κόρης νὰ εἶναι ἀπὸ κείνα τὰ φιλιὰ ποῦ δὲν ἀλησμονιοῦνται.

Οἱ Ῥωμαῖοι πολυφιλοῦσαν καὶ μάλιστα φιλοῦσαν πολὺ περισσότερο ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας. Ἐρέτετε ἓνα πρᾶμα: Ἡ ἀγάπη, ὅπως σήμερα τῆ γυρέβουμε, μοιάζει καλλήτερα μὲ τὴν ἀγάπη ὅπως τὴν ἐνοιῶθε ὁ Βεργίλιος παρὰ μὲ τὴν ἀγάπη ὅπως μᾶς τὴν ἔχουν οἱ ἀρχαῖοι, ὁ Ὀμηρος κ' οἱ τραγικοί. Καὶ δὲν εἶναι διόλου περιέργο. Λιγότερα χρόνια μᾶς χωρίζουν ἀπὸ τὸ Βεργίλιο παρὰ ἀπὸ τὸν Ὀμηρο κ' ἀπὸ τοὺς τραγικούς. Ἡ καρδιά τοῦ Ῥωμαίου—μὴν κοιτάζετε ποῦ ὅλο τρέχει στὸν πόλεμο, ποῦ φαίνεται σὰ νὰ μὴ βάζῃ ἄλλο στὸ νοῦ του παρὰ πὼς νὰ γίνῃ ἀφέντης τοῦ κόσμου—ἡ καρδιά τοῦ Ῥωμαίου ἔχει κάποια συγγένεια μὲ τὴ σημερινή μᾶς τὴν καρδιά. Μοιάζει σὰν ἀδερφή μᾶς. Ἄλλα εἶναι τοῦ Βεργίλιου τὰ δάκρυα κ' ἄλλα τὰ δάκρυα τοῦ Ὀμήρου. Ἄν εἶναι τρόπος νὰ τὸ ποῦμε, σὰν πιὸ μουσκεμένη εἶναι ἡ καρδιά τοῦ Ῥωμαίου, σὰν πιὸ τρυφερή (Πρβλ. *Études de philologie néogrecque*, Paris, 1893, σελ. XLVII κ' ἀκόλουθες). Πιὸ τρυφερὰ εἶναι καὶ τὰ φιλιὰ του. Ἐχει καὶ πολὺ νόστιμα ὀνόματα γιὰ τὸ φιλί, *osculum*, *suavium*, *basium*, *basiatio*, *basiolum*, *suaviolum*, θυμηθῆτε καὶ τὸ *columbari*. Τὰ ὀνόματα ἀφτὰ ξέρετε καὶ τὰ λέει ἀκόμη πιὸ νόστιμα καὶ τᾶχει μάλιστα καθε τόσο, σὰ νὰ μὴν τὰ χορταίνῃ. Ὁ Κάτουλλος λέει: τῆς Λεσβίας (Κατ. V, 7. πρβλ. καὶ VII, 1 κ' ἀκ.).

Da mihi basia mille, deinde centum;
Dein mille altera, dein secunda centum...
Dein, cum millia multa fecerimus
Conturbabimus illa, ne sciamus κτλ.

ὅπως τὸ μεταφράζει: ὁ Μπάμπης ὁ Ἄννινος:

Χίλια φιλιὰ σου δόσε μου μὲ τὰ γλυκὰ σου χεῖλια,
Κ' ἔπειτα πάλι ἑκατό, κ' ἔπειτα πάλι χίλια.
Κ' ἀφοῦ μετρῶντας σὲ πολλές, πολλές χιλιάδες πᾶμε,
Ὅλα μαζί τὰ σμίγουμε καὶ πᾶ δὲν τὰ μετρᾶμε.

Ἄκουσα, Κυρίες μου, πὼς εἶναι πολὺ δύσκολο καὶ λένε μάλιστα ἀδύνατο νὰ δώσῃ κανεὶς — ἢ καμιά — χίλια φιλιὰ στὴν ἀράδα, τὸ ἓνα ἀπάνω στ' ἄλλο, ὅπως τὸ θέλει ὁ Κάτουλλος: πιάνεται ἡ ἀναπνοή καὶ μπορεῖ ἄξαφνα μὲ τὸ νοῦμερο πεντακόσια νὰ βγῆ κ' ἡ ψυχὴ μᾶς. Τί νὰ γίνῃ; Ἡ μοῖρα τοῦ ἀθρώπου εἶναι τέτοια: ὅλα μᾶς εἶναι μέτρια καὶ τίποτε δὲν μποροῦμε νὰ χαροῦμε στὰ γεμάτα. Μὰ ὁ ποιητὴς δὲν πρέπει νὰ προσέχῃ σὲ τέτοια: τὰ φιλιὰ του μπορεῖ νὰ γίνουν ἀτέλειωτα, αἰώνια, φτάνει νὰ εἶναι αἰώνιοι κ' οἱ στίχοι του. Τὸ λοιπὸν ἔχει δίκιο ὁ Κάτουλλος: δίκιο ἔχει κ' ὁ Προπέρτιος, ὅταν ἀναστενάζει καὶ παραπονιέται καὶ λέει τῆς ἀγαπητικίᾶς του — τί χαριτωμένα τῆς τὸ λέει! —

Tu modo, dum licet, hunc fructum ne desere
vitae:

Omnia si dederis oscula, pauca dabis (Προπ. II, XV, 49).

Κ: ὅλα σου τὰ φιλιὰ νὰ μοῦ δώσῃς, πάλι θὰ μοῦ δώσῃς λίγα.

Τί χάρη χρωστοῦμε σὲ κείνους ποῦ κατάλαβαν

τὴν ἀγάπη καὶ ποῦ μᾶς τὴν ψυχολογοῦνε! Τί μοναδικὸ πλάσμα ποῦ εἶναι ὁ ποιητὴς! Κάπου κάπου ἔρχεται, κάθεται στὸ πλάγι μᾶς, κουβεντιάζει, γελᾷ, καὶ δὲν τὸν προσέχουμε καθόλου. Θαρρόουμε πὼς εἶναι καὶ κείνος ὅπως ὅλοι. Ἄξαφνα, μιὰ μέρα, σηκώνουμε τὰ μάτια καὶ κοιτάζουμε ψηλά. Καὶ γιατί ἀφτό; Γιατί κάθισε κοντὰ μᾶς ἐκεῖνος καὶ στηλωσε τὰ μάτια του στὸν οὐρανό!

Ἐναν οὐρανό, ἔναν κόσμο μικρό, ἔχει μέσα του ὁ καθένας. Κάθε ἄστρο καὶ ποίημα, κάθε ἄστρο κ' ἓνα αἶσθημα. Πότε ὅμως φαίνονται τὰ στεράκια, πότε δὲ φαίνονται. Ἐμεῖς μόνοι μᾶς δὲν τὰ βλέπουμε. Πρέπει νᾶρθῃ ὁ ποιητὴς νὰ μᾶς τὰ ξεσκεπάσῃ, νὰ φέρῃ τὴν ἀστροφεγγιά. Ἀπὸ τᾶστρα μᾶς ἀφτὰ κάμποσα εἶδαν οἱ Ῥωμαῖοι. Ὁ Κάτουλλος μᾶς ἄφησε κάτι στίχους ποῦ ἔχουν κάποια πρωτοτυπία στὸν καιρό του (Κατ. LXXII 3).

Dilexi tum te, non tantum ut vulgus amicam,
Set pater ut gnatos diligit.

Σ' ἀγάπησα ἐγὼ τότες ὄχι ὅπως ὅλοι ἀγαποῦνε μιὰ τους ἐρωμένη.

Σ' ἀγάπησα ὅπως ὁ πατέρας ἀγαπᾷ τὰ παιδιὰ του.

Εἶναι πρᾶμα καινούριο στὴν ἱστορία τῆς ἀγάπης τὸ πατρικὸ ἀφτό χᾶδι. Ἀγάπησαν οἱ Ῥωμαῖοι πολὺ. Βέβαια, πρώτοι οἱ Ἕλληνας, νὰ μὴν τὸ ξεχνῶμε, κατάλαβαν πὼς ἀγάπη καὶ φιλί εἶναι τὸ ἴδιο, ἀφοῦ μ' ἓνα ῥῆμα λέν καὶ τὰ δύο: μὰ ἡ ἀγάπη τοῦ Ῥωμαίου ἔχει κάτι ποῦ μᾶς ταραίζει, ποῦ μᾶς κάνει νὰ πονοῦμε, γιατί εἶναι καὶ κείνη σὰν πονεμένη, ἄρρώστη κ' ἀδύνατη σὰν τὸ παιδάκι ποῦ ἀπλώνει τὸ χέρι του καὶ γυρέβει γιατρικό, ποῦ δὲν μπορεῖ κανένας νὰ τοῦ τὸ δώσῃ, γιατί δὲν ἔχει.

Non jam illud quaero, contra ut me diligit illa,

Aut, quod non potis est esse, pudica velit,
Ipse valere opto, et tetrum hunc deponere morbum (Κατ. LXXVI, 23.)

Ὅχι, λέει, δὲ ζητῶ πιά νὰ μ' ἀγαπήσῃ καὶ κείνη, Δὲ ζητῶ — ξέρω πὼς δὲ γίνεται — νὰ ζήσῃ σὰν τίμια γυναῖκα.

Ἐγὼ, ἐγὼ νὰ γιατρεφτῶ, νὰ μ' ἀφήσῃ ἡ μάβρη μου ἀρρώστια!

Καὶ τᾶλλο ἐκεῖνο τὸ λυπηρό, τὸ παραπονεμένο!

Odi et amo. Quare id faciam, fortasse requiris.

Nescio: set fieri sentio et excrucior (Κατ. LXXXVI, 1).

Μισῶ κ' ἀγαπῶ. Γιατί καὶ πὼς; Ἴσως θέλεις νὰ τὸ μάθῃς.

Δὲν τὸ ξέρω. Νοιώθω μόνο πὼς ἔτσι εἶναι καὶ τυρανιέμαι.

Τοὺς διαβάσεις τοὺς Ῥωμαίους καὶ βλέπεις σὰ μιὰ φλόγα ποῦ τοὺς καίει: ἀλάκερους, ποῦ τοὺς τρώει: τὰ σωθικά τους.

Quid queror, heu! misero carmen nocuisse?
quid herbas?

Forma nihil magicis utitur auxiliis.

Set corpus tetigisse nocet, sed longa dedisse

Oscula, set femori conseruisse femur (Τιβ. I, VIII, 23).

Παραφράζω, δὲ μεταφράζω.

Δὲ μὲ πλάνεσε μάγισσα ! Δὲ μὲ τρέλλανε βοτάνι !
Τοῦ κᾶκου παραπονοῦμαι ἢ ἁμορφιά βοτάνι δὲ θέλει.
Χάθηκα γιὰ τὴν ἀγκάλιασα, γιὰ τὴν ἔδωσα
Φιλιά πού τελειωμὸ δὲν εἶχανε !

Τί φιλιά ; Ἀφοῦ εἶδαμε πῶς κ' οἱ Ἕλληνες γνώ-
ριζαν τὸ φιλί στὸ στόμα, δὲν εἶναι παράξενο διόλου
νὰ τὸ γνωρίζουν κ' οἱ Ῥωμαῖοι. Τόχουνε μάλιστα
κάμποσες φορὲς. Ὁ Προπέρτιος ἀγαπᾷ τὸ φιλί
(πρβλ. Προπ. II, XV, 7 κὶ ἀκ.).

*Illu meos somno lapsos patefecit ocellos
Ore suo, et dixit, Siccine, lente, jaces ?
Quam vario amplexu mutamus brachia ! Quantum
Oscula sunt labris nostra morata suis !*

Μεταφράζω τὰ μισά :

Ἐκεῖνη μὲ τὸ φιλί τῆς ἄνοιξε τὰ βλέφαρά μου
Ποῦ εἶταν κλεισμένα ἀπὸ τὸν ὕπνο . . .

πόση ὥρα
Βαστοῦσαν τὰ χεῖλιά μας τὰ φιλιὰ τους !

Ὁ Κάτουλλος μάλιστα τὸ λέει καὶ μὲ περισσότερη
δύναμη (Κατ. VIII, 18) :

*Quem basiabis ? quoui labella mordebis ?
Παιόνα θὰ φιλήσης ; Παιανοῦ χεῖλη θὰ δαγκάσης ;
ἢ τὸ λέει καὶ μὲ χάρη ὁ Βεράνιος γυρίζει : στὴ
Ῥώμη καὶ θὰ τοῦ περιγράψῃ τὸ ταξίδι του. Ὁ Κά-
τουλλος θὰ κάθεται καὶ θὰ τὸν ἀκούῃ (Κατ. IX, 9)*

*applicans que collum,
Jucundum os, oculosque suaviabor.*

σκυμμένος στὸ λαιμόσου,

Τὸ χαριτωμένο σου τὸ στόμα, τὰ μάτια σου θὰ φιλῶ.

Εἶναι καὶ κάτι ἄλλα πού δὲν τὰ μεταφράζω
(Κατ. LXXIX, 1 κὶ ἀκ.) :

*Sed nunc id doleo, quod purae impura puellae
Suavia conjunxit spurca saliva tua.*

ἢ καὶ Κατ. XCIX, 1 κὶ ἀκ. :

*Nam simul id factum est, multis diluta labella
Guttis abstersisti omnibus articulis.*

Ἐνα φιλί πάλε τοῦ Τιθούλου μᾶς θυμίζει τὸν
Ἀριστοφάνη ἔδῳ ὅμως εἶναι περισσότερο τὸ πάθος
(Τιβ. I, VIII, 37) :

*Et dare anhelanti pugnantis humida linguis
Oscula, et in collo figere dente notas.*

Ἀσπτοὶ σὰν πού λέμε, λόγια δὲν ἤξεραν πρᾶ-
ματα ! Τὰ φιλιὰ τους ὅμως ἀσπτὰ δὲ μοιάζουν ὅλους
διόλου μῆτε μὲ τὰ φιλιὰ πού λέει ὁ Ἀριστοφάνης
μῆτε πάλε μὲ τὸ φιλί ἐκεῖνο τὸ παιχιδιάρικο πού
ἔχει ὁ ἀγνωστος ποιητής, τὰδεσφράκι τοῦ Θεοκρί-
του. Τὸ φιλί τοῦ Ῥωμαίου εἶναι λιγάκι σὰν τὴν
ἀγάπη του, ἀρρώστιάτικο καὶ κείνο, πονεμένο, ἴσως
καὶ πικραμένο κάπου κάπου, γεμάτο πάθος, μὰ ἕνα
πάθος ἀχόρταγο, πού, ἂν προσέξουμε καλά, φιλεῖ
μόνο μὲ τὰ χεῖλη ἢ ψυχὴ δὲ δίνει φιλί. Πρβλ.
Προπ. II, XV, 23 :

*Dum nos fata sinunt, oculos satiemus amore
ἢ αὐτ. στ. 40 :*

Nocte una quivis vel Deus esse potest.

Πρέπει κανεὶς νὰ διαβάσῃ ὅλο τὸν ἔλεγο ιε' .
Εἶναι μέσα φλόγα καὶ καημός, λαχτάρα καὶ πόθος
πού δὲν μπορεῖ νὰ γειάνη, ὅτι κὶ ἂν τοῦ κάμης.

Τὸ φιλί λοιπὸν ἀσπτὸ τὸ Ῥωμαϊκὸ δὲν ἔχει τὸ κάτω
κάτω διαφορά μεγάλη μὲ τὸ φιλί τῶν ἀρχαίων τῆς

κλασσικῆς ἐποχῆς. Καὶ στὴ Ῥώμη τόχουν οἱ κω-
μικοί, πρβλ. Non. Marc. 4, 62 *labra labellis
componere* τοῦ σατυρικοῦ Λουκιλλίου (τὸ εἶδα
καὶ ψάχνοντας στὸν Πλαῦτο, μὰ δὲν μπόρεσα νὰ βρῶ
τὸ χωρίο τᾶφησα σημειωμένο στὸ Παρσί). Εἶναι
ὅμως ἀξιοπαρατήρητο πού ὁ Αἰνείας τοῦ Βεργίλιου
δὲ φιλεῖ τὴ Διδῶ στὸ τέταρτο βιβλίον τῆς Αἰνεία-
δας, πού εἶναι δίχως ἄλλο ἀπὸ τὰ ὠραιότερα τρα-
γούδια τῆς ἀγάπης. Θὰ πῆ πῶς κ' οἱ Ῥωμαῖοι—κὶ
ὁ Βεργίλιος ὁ ἴδιος !— δὲν κατάλαβαν ἀκόμη ὅλη
τὴν ἀγιοσύνη τοῦ φιλιοῦ.

Τὰ φιλιὰ τῆς ἐλληνικῆς καὶ Ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς τὰ
ξέρομε κὶ ἀπὸ κάτι ζουγραφίαι πού βρίσκονται
ἀπάνω σὲ λύχνους καὶ σὲ πηλένια ἀγγεῖα. Πολὺ θὰ
ἤθελα νὰ σᾶς περιγράψω μερικὰ ἀπ' ἀσπτὰ πολὺ
ἀθῶα ὅμως δὲν εἶναι ἔπειτα, ἀπὸ τέτοια μνημεῖα
δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ καταλάβῃ καὶ καλὰ τί νόημα
ἔχει τὸ φιλί γιὰ κείνους πού τὸ παρασταίνουν ἰσχυ-
ρεῖα δὲ μιλοῦν καὶ ξέρετε πῶς κ' οἱ ἀρχαιολόγοι οἱ
ἴδιοι δὲ συμφωνοῦν πάντοτε ἀναμεταξὺ τους ὅχι μόνο
γιὰ τὴν ἰδέα τοῦ ζουγράφου, μὰ μῆτε καὶ γιὰ
κείνο πού θέλησε νὰ μᾶς περαστήσῃ. Κάποτες
μάλιστα δὲν μποροῦνε ν' ἀποφασίσουν ἂν εἶναι τὸ
πρόσωπο Διόνυσος ἢ ὅχι, κὶ ἂν εἶναι Διόνυσος ἄλ-
λάζει καὶ τὸ νόημα τοῦ φιλιοῦ.

Ὅπως κὶ ἂν εἶναι ὅμως, κὶ ἀπὸ κείνα πού βλέ-
πουμε καταλαβαίνουμε πῶς τὸ φιλί στὸ στόμα
δὲν ἔχει καὶ τόση ποίηση, ἂν ξεχωρίσουμε ἕνα ἢ
δύο ἀγγεῖα μόνο (πρβλ. Münchener Antiken,
München, 1869, πίνακας 22· πρβλ. ὅμως καὶ
τὴν ἐξήγησιν «Die ganze Gruppe athmet die
Ruhe des glücklichen Besitzes und eine
sanfte Schwärmerei»). Μὰ ἐπειδὴ ἀσπτὰ τὰ
μνημεῖα δὲν εἶναι πολὺ γνωστὰ καὶ μάλιστα οὔτε
τώραῖο βιβλίον τοῦ κ. Sittl δὲν τ' ἀναφέρει στὸ κε-
φάλαιο πού κάνει λόγο γιὰ τὸ φιλί καὶ γιὰ τὸ φιλί
στὸ στόμα (σελ. 36 κὶ ἀκ.), θὰ καταστρώσω ἐδῶ
ὅσα ξέρω κ' ἔτσι μποροῦνε νὰ τὰ διῶν ὅσοι θέλουνε,
νὰ βροῦνε βέβαια κὶ ἄλλα. Ὁ σοφὸς ἀρχαιολόγος κ.
Τσοῦντας κὶ ὁ κ. Ardaillon τῆς γαλλικῆς μας
Σχολῆς εἶχαν τὴν καλοσύνη νὰ μοῦ δείξουν πολλὰ
τέτοια. Ὅλα τὰ φιλήματα πού εἶδα εἶναι σαρκικά
καὶ τίποτις ἄλλο. Ἴσως φιλιῶνται κ' οἱ ψυχές, μὰ
δὲν τὸ βλέπει κανεὶς φανερά ἂν εἶναι καμιά ψυ-
χοῦλα μέσα ἀσπτὲς τίς εἰκόνες, εἶναι τόσο μικρὴ,
πού μοιάζει σὰν ἀχνός χάνεται, δίχως νὰ τὸ
νοιώσῃς.

Μουσεῖο τῆς ἀρχαιολογικῆς εταιρίας, *χάλκινα*,
ἀρ. 1120· ἕνας μπρούτζινος καθρέφτης ἀπὸ τὴν Ἐρ-
ρέτρια (Διόνυσος καὶ Βάκχη ἢ Βάκχη ἀκκοῦμπησε
τὸ θύροσσο τῆς στὸ βράχο καὶ πᾶσινὰ φιλήσῃ στὸ στόμα
τὸ Διόνυσο πού εἶναι ξαπλωμένος καὶ τὴν προσμέ-
νει) *πῆλινα*, ἀρ. 1278, πηλένιο ἀγαλματάκι Μυ-
ρίνης (ἢ κόρη χαδέθει τὸ μάγουλο τοῦ ἐφῆβου,
πρβλ. Ἀπολλ. Ῥοδ. 3, 149 ἐπειρύσσασα παρειὰς
κῦσσε ποτισχομένη καὶ Sittl, Geb, σελ. 40, σ. 4·
βαστᾷ μάλιστα τὸ πιγούνη του).— *Recueil de gra-
vures d'après les vases antiques, la plu-
part d'un travail grec, trouvés dans des
tombeaux du Royaume des Deux-Sicules,*

Ὁ λαιμαργός

τ. I (Paris, 1803), πίν. 38 (πρβλ. σελ. 4), τ. II (Paris, 1806), πίν. 13 (πρβλ. σ. 3). — Peinture des vases antiques vulgairement appelés étrusques, τ. I (Paris, 1808), πίν. XXXVIII (πρβλ. σελ. 78-79) πίν. LXV (πρβλ. σελ. 118· κι ἀφτό σά λιγάκι πιό σεμνό ἀπό τάλλα). τ. II (Paris 1810), πίν. XLIX (πρβλ. τήν ἐξήγησι, Εἰσαγωγή, ἀρ. XLIX· εἶναι Διόνυσος καὶ τιθήνη), πίν. LXXVI (πρβλ. Εἰσαγ., σελ. 120-121). — Monumenti inediti publicati dall' Instituto di corrispondenza archeologica, τ. I (Rome et Paris, 1829 - 1833), πίν. LVIIA (μπρούντζινος καθρέφτης· κι ἀφτό τὸ φιλί σάν πιό σεμνοῦτσικο· ἡ ἐργασία εἶναι λαμπρή· πρβλ. Περιεγόμενα). τ. X (Roma, 1874 - 1878), πίν. XXXVII (φιλί στό στόμα· μὰ δὲν μπορῶ νὰ καταλάβω καλά ἂν εἶναι· δυό ἀγῶρια ποῦ φιλιοῦνται ἢ ἀγῶρι καὶ κορίτσι). — Real Museo borbonico, τ. XIV (Napoli, 1852), π. XXIX· πρβλ. Die Vasensammlungen des Museo Nazionale zu Neapel beschrieben von H. Heydemann, Berlin, 1872, π. XXII, ἀρ. 2614 (αὐτ. καὶ 2734, 3229). — Musée Royal de Naples. Peintures, bronzes et statues érotiques du Cabinet secret, Paris, 1857, πίν. XXXII σελ. 86· XLVI, σελ. 121· L, σελ. 131· LIV, σελ. 139. — Lenormant - de Witte, Élite des monuments céramographiques, τ. IV (Paris, 1861), π. XLI κ' LXVIII, π. LXXXI (κοίταζε τήν ἐξήγησι). — Comptes-rendu de la commission impériale archéologique pour l' année 1861. Atlas. Saint - Pétersbourg, 1862, πίν. II (φιλί στό στόμα, rigente membro). — Die Vasen-Sammlung der kaiserlichen Ermitage. St Petersburg, 1869, πίν. XVI, ἀρ. 1794 (εἶδα μόνο τήν περιγραφή)· πρβλ. κι ἀρ. 1922 (μῆτε ἀφτό δὲν εἶδα). — Πολλά ἀπ' ἀφτά rigente membro καὶ παρασταίνουσι ἑταίρους. Ἄλλος κατάλογος βρισκεται στό Essai sur les monuments grecs et romains relatifs au mythe de Psyché, par Maxime Collignon, Paris, 1877, σελ. 391 κι ἀκόλουθες.

Βλέπετε πόσο προχωρήσαμε! Ἀπὸ τὸν Ὀμηρο φτάσαμε στὸν πρῶτο αἰῶνα μ. Χ. μὲ τοὺς Λατίνους ἐλεγεριακοὺς, καὶ μὲ τὰ μνημεῖα τῆς τέχνης ἐρχόμαστε καὶ πιό μπροστά. Κι ὡς τόσο τὸ φιλί ποῦ ζητοῦμε κοντέβει νὰ γίνῃ σάν τὸ βοτάνι τῆς ἀγάπης, ποῦ δὲν τὸ βρισκοῦμε πουθενά. Ποῦ νὰ εἶναι τὸ φιλί ἐκεῖνο τὸ μοναδικὸ ποῦ δὲ μοιάζει μῆτε μὲ τὸ φιλί τοῦ Ἀριστοφάνη μῆτε μὲ τοῦ Κατούλλου τὸ φιλί;

Σὰ σμιζοῦνε τὰ χεῖλη μας, σμιζανε κ' οἱ ψυχές μας.
(Μὴ γυρέβετε ποῦ γράφηκε ἀφτός ὁ στίχος· τὸν κάμαμε μὲ τὸ Δροσίνη, — δηλαδὴ τὰ τρία τέταρτα ἐκεῖνος).

Τὸ φιλί ἀφτό νομίζει κανεὶς ἄξαφνα πῶς πρωτοφαίνεται στῆ ρωμαϊκῇ ἀφτοκρατορικῇ ἐποχῇ καὶ μάλιστα πολὺ πιό νωρίς. Στὴν ἑλληνικῇ Ἀνθολογίᾳ σώζονται δυό ὠραία ἐπιγράμματα (Ἀνθ. Παλ. V, 78).

Τὴν ψυχὴν, Ἀγάθωνα φίλων, ἐπὶ χεῖλεσιν εἶχον·
Ἦλθε γὰρ ἡ τλήμων ὡς διαθρησμένη.

Καὶ τὸ χαριτωμένο ἐπίγραμμα (Ἀνθ. Παλ. XII, 133, 3):

Ζεῦ πάτερ, ἄρα φίλημα τὸ νεκτάρειον Γανυμήδεος
Πίνεις, καὶ τότε σοὶ χεῖλεσιν οἶνοχοεῖ;
Καὶ γὰρ ἐγὼ τὸν καλὸν ἐν ἡϊθέοισι φιλήσας
Ἄντιοχον, ψυχῆς ἡδὺ πέπωκα μέλι.

Τὸ πρῶτο τάποδίδουε στὸν Πλάτωνα· τὸ δεύτερο εἶναι τοῦ Μελεάγρου. Εἶναι καὶ τὰ δυό σάν ἀτίμητα πολυδουλεμένα πετράδια. Μὰ ἄς τὰ φήσομε καὶ τὰ δυό· τὸ ἓνα μιλεῖ γιὰ τὸν Ἀγάθωνα, γιὰ τὸν Ἀντίοχο τῆλο.

Μὲ κάτι ἄλλα κείμενα ὅμως τῆς χριστιανικῆς ἐποχῆς ἴσως ἀλλάζει λιγάκι τὸ ζήτημα. Ὁ κ. Sittl, στό βιβλίο ποῦ σᾶς εἶπα, ἔχει σὲ μιὰ σημείωση (σελ. 36, σημ. 5) δυό τρία ἀποσπάσματα, ποῦ σάν τὰ βλέπει κανεὶς ξαφνίζεται καὶ λέει: «Μπᾶ! μῆπως ἤξεραν καὶ κείνοι τὸ φιλί μας;». Ὁ Πετρῶνιος ἄξαφνα μιλεῖ γιὰ κάποια animarum mixtura (Sittl, αὐτ.). Ὁ Κλαυδιανὸς πάλε γράφει πῶς μὲ τὰ χεῖλη σιμώνουν (;) κ' οἱ ψυχές, labris animam conciliantibus. Ὁ κ. Sittl ἀναφέρει καὶ τὸ πολὺ νόστιμο ἐκεῖνο ἀπόσπασμα τοῦ Ἀρισταινέτου «φιλήμασιν ἐπισυνάπτουτες τὰς ψυχάς» (αὐτ.).

Ναι! Εἶναι πολὺ νόστιμο ἀπόσπασμα, μὰ εἶναι μόνο ἀπόσπασμα. Πρέπει κανεὶς νὰ διῆ σὲ τί μέρος βρισκονται ἀφτά τὰ λόγια καὶ τί λέει ὅλο τὸ κείμενο. Ἔτσι μόνο βγαίνει τὸ νόημα. Τὰποσπάσματα μᾶς γελοῦνε, γιατί δὲ βλέπει κανεὶς παστρικά τί εἶχε στό νοῦ του ὁ ποιητῆς προτοῦ πῆ τῆ λέξη ποῦ παίρνομε. Ἄμα παραβάλομε τὰ κείμενα, νοιώθουμε πῶς εἶχαν ἄλλα στό νοῦ τους. Τί νὰ σᾶς πῶ; Δὲ γίνεται λόγος μόνο γιὰ φιλί. Τὸ φιλί παίζει δέφτερο ρόλο· δὲν εἶναι, σὰ νὰ ποῦμε, πρῶτο πρόσωπο. Τὸ φιλί μοιάζει λιγάκι μὲ τὴν ψυχὴ, ἔχει φτερά· τὰ φιλιὰ ἀφτά δὲν εἶναι πολὺ φτερωτά καὶ σὰ νὰ σέρνονται λιγάκι πληγωμένα κατὰ γῆς. Ἀπὸ τὰ κείμενα νὰ κρίνετε. Ὁ Πετρῶνιος γράφει (κ. CXXXII):

Ipsa corporis pulcritudine me ad se vocante trahebat ad venerem. jam pluribus osculis collisa labra crepitabant. jam implicitae manus omne genus amoris inveniant. jam alligata mutuo ambitu corpora animarum qu o q u e mixturam fecerant. Ἀφτό τὸ q u o q u e τὰ χαλάει ὅλα, μοιάζει σὰ νὰ θυμῆθηκε ὁ Πετρῶνιος τὴν ψυχὴ, ἀφοῦ πρῶτα ἄλλα συλλογίστηκε. Τὸ ἴδιο πρᾶμα εἶναι καὶ τὸ δέφτερο ἀπόσπασμα τοῦ Πετρῶνιου (κ. LXXIX):

Qualis nox fuit illis, dii, deaeque!
Quam mollis torus! haesimus calentes,
Et transfudimus hinc et hinc labellis
Errantes animas. Valet e curae!

Valet e curae! Σὰ νᾶλεγε τὸ κάτω κάτω ὁ Πετρῶνιος: Ἐλάτε νὰ τὸ βίζουμε στό γλέντι. Γίνεται λόγος γιὰ χαρὰ περισσότερο παρὰ γι' ἀγάπην.

Πολὺ πιό ἄνοστος εἶναι ὁ ἐπιθαλάμιος τοῦ Κλαυδιανοῦ. Ἀναφέρω μόνο δύο τρεῖς στίχους (Κλαυδ. XIV, 3):

Jam nuptae trepidat sollicitus pudor
κι ὅμως (αὐτ. 5).

Ne cessa, juvenis, cominus aggredi,
Impacata licet saeviat unguibus (!).
πρβλ. και στ. 12. Μόνο ὕστερα ἀπ' ἀφτά λέει και τὸ

Et, labris animam conciliantibus,
Alternum rapiat somnus anhelitum (αὐτ. 28).

Συλλογιῶμαι τώρα μάλιστα ἂν τὸ νόημα τοῦ conciliantibus εἶναι ἀλήθεια ἐκεῖνο ποῦ νομίζει ὁ κ. Sittl. Ἐδῶ γίνεται ἀγῶνας· τὸ conciliantibus θὰ πῆ λοιπὸν πῶς τὸ φιλὶ ἡμερώνει τῆς νύφης τὴν ψυχῇ. Ὁ Κλαυδιανὸς θέλει και καλὰ νὰ βγῆ ὁ γαμ- πρὸς νικητῆς (αὐτ. 28).

Jum vi et or madido prosilias toro.

Ἐκεῖ ποῦ γίνεται τόσος ἀγῶνας, τόσο κακό, μοῦ φαίνεται πῶς ἡ ψυχῇ, μάλιστα τῆς γυναίκας ἡ ψυχῇ, δὲν μπορεῖ νὰ χαρῆ τὰ πέραντο φιλὶ τῆς ἀγάπης.

Ἴσως ὅμως ὁ Ἀρισταίνετος, ποῦ ζοῦσε στὰ τετροκόσια-πεντακόσια μετὰ Χριστό, ἴσως ἐκεῖνος, και πρῶτος ἐκεῖνος, ἐννοίωσε καλύτερα τὸ δικό μας τὸ φιλὶ (B', 10').

«... φιλήμασιν ἐπισυνάπτοντες τὰς ψυχὰς· τοῦτο γὰρ φίλημα δύναται, και τοῦτο ἔστιν ὁ βούλεται· σπεύδουσιν αἱ ψυχὰι διὰ τῶν στομάτων πρὸς ἀλλήλας και περὶ τὰ χεῖλη συναντῶσι, και μίξις αὕτη γλυκεῖα γίνεται τῶν ψυχῶν.»

Ναί! Εἶναι ὠραίο, μὰ κι ἀφτό τὸ φιλὶ δὲ μοῦ φτάνει. Γιατί; Γιατί δὲ σὰς διάβασα ὄλο τὸ κείμενο, ὄλη τὴν ἱστορία, και μοῦ φαίνεται ἴσια ἴσια πῶς ἂν κανεῖς θελήσῃ νὰ χαρῆ τῆς μ' ἓνα λόγο ἀφτά τὰ φιλιὰ, και τὰ πιὸ ποιητικὰ ἀκόμη, σὰν τοῦ Ἀρισταίνετου, θὰ διῆ πῶς τέτοιο εἶναι τὸ γνώρισμά τους, δηλαδὴ πῶς δὲν μπορεῖ νὰ διαβάσῃ ὄλη τὴ σελίδα ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὡς τὸ τέλος και νὰ βγάλῃ ὄλο τους τὸ νόημα μπροστὰ σὲ κυρίες.

Θὰ μὲ καταλάβετε ἀμέσως και θὰ διῆτε τί θέλω νὰ πῶ. Τὰ δημοτικὰ τραγουδιὰ, ποῦ μιλοῦνε γιὰ τὸ φιλὶ και μάλιστα μὲ πάθος μεγαλῆτερο, μπορῶ πολὺ καλὰ νὰ σὰς τὰ διαβάσω, χωρὶς νὰ φήσω λέξη. Ἀπὸ μερικὰ ποῦ θὰ ποῦμε θὰ ἐννοήσετε τὴ διαφορὰ· ἄλλο εἶταν τὸ φιλὶ στὰ χρόνια τὰ παλιὰ κι ἄλλο εἶναι σήμερα. Φτάνει νὰ μιλήσουνε γιὰ φιλὶ τὰ δημοτικὰ τραγουδιὰ και δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ ποῦν τίποτις ἄλλο· τὰ εἶπαν ὄλα (Συλλογὴ δημοδῶν ἀσμάτων τῆς Ἠπείρου, ὑπὸ Π. Ἀραβαντινοῦ, Ἀθῆνα, 1880).

Ἐνε, μὲ γλυκοφίλησες, μοῦ πῆρες ὅτι εἶχα (σελ. 181, ἀρ. 279, στ. 7).

Τὸ φιλὶ εἶναι ὄλη ἡ ἀγάπη, ὄλη ἡ ζωῆ· μὲ φίλησες, θὰ πῆ πῶς μοῦ τᾶδωσες ὄλα. Και ζέρετε τί δύναμη ἔχει τὸ φιλὶ; Δύναμη ποῦ ἄλλη δὲν εἶναι. Ἐνιτέβεται τὸ παιδί κι ἀποχαιρετᾶ τὴ μάνα του ποῦ τοῦ λέει (Ἐστία, 1890, τ. Α', ἀρ. 10, σελ. 156).

Θυμῆσου με, παιδάκι μου, κ' ἐμὲ και τὰ παιδιὰ μου, Μὴ σὲ πλανέψῃ ἡ ξενιτεῖα και μὰς ἀλησμονήσῃς.

Τῆς τὸ τᾶζει. Τοῦ κάκου ὅμως!

Δώδεκα χρόνια πέρασαν και δεκαπέντε μῆνες, Καρδιά δὲν τὸν εἶδανε, ναῦτες δὲν τὸν ξέρουν. Πρῶτο φιλὶ ναστέναζε, δεῦτερο τὸν πλανεῖ, Τρίτο φιλὶ φαρμακερό, τὴ μάνα λησμονεῖ.

Κι ὅμως μ' ὄλη του τὴν πίκρα, σὰν τοῦ φιλιῶ τοῦ γλύκα δὲν εἶναι! Πόσες φορὲς βλέπει κανεῖς τὴν ἱστορία δυῶ ἀγαπημένων ποῦ τοὺς χωρίζει ἡ μάχη τῆς τύχης, μὰ ποῦ ἀφτὸ πεθάνουνε, γίνονται κυπαρίσσια (Ἀραβ. 267, 446, 89.)

Κι ὄντας φυσάει ὁ ἀνεμος τὰ γέρνει και φιλιόνται.

Και τότες τὰ δύστουχα (στ. 92),

Ποῦ δὲ φιλιῶνται ζωντανὰ, φιλιῶνται πεθαμμένα.

Τὸ φιλὶ εἶναι ἡ μόνη τους παρηγοριά. Εἶναι τὸ μεγάλο, τάγιο ὄφο τῆς ψυχῆς. Ὁ ἀγαπητικὸς προτιμᾶ νὰ χάσῃ τὴ ζωῆ του, παρὰ νὰ δώσῃ ἐκεῖνη σᾶλλον τὸ φιλὶ τῆς. Μιὰ κόρη γυρῆσει τὸν ἀρράβωνιαστικό της, ποῦ τὸν ἐπίασε, ὅπως λέει ὁ στίχος, ἡ φλόττα ἡ φράγκικη. Τρέχει ἡ κόρη και βρίσκει τὰ κάτεργα ποῦ τὸν ἔχουν και δουλεύει. Τὸ παλληκάρι μου, λέει (Legrand, Recueil de chansons populaires grecques, Paris, 1874, σελ. 220, ἀρ. 101, στ. 15),

Χίλια σὰς δίδω νὰ τὸ δῶ, μύρια νὰ τοῦ μιλήσω!

Κι ἂν εἶναι γιὰ ξαγορασμὸ, ἀμέτροτα σὰς δίδω.

Ἐνας νάφτης τότες τῆς κρένει (στ. 19):

Κόρη, ἂν δώσῃς τὸ φιλὶ, τὸν νέον σου τὸν δίδω.

Ἐκεῖν' ἀπελοήθηκε: «Και τὸ φιλὶ νὰ δώκω.»

Ὁ ἀγαπητικὸς της τᾶκούσε (στ. 21),

Ἐκεῖνος κάπου τᾶκουσε, καποῦγε το γροικῆσαι.

«Κόρη, κι ἂν δώσῃς τὸ φιλὶ, ἐμένα τί μὲ θέλεις;

Σύρε, κόρη μου, στὸ καλὸ και στὴν καλὴ τὴν ὠρα!

Ὅταν ἰδῆς τὸν κόρακα νὰ γίνῃ περιστέρι,

Ὅταν ἰδῆς τὴ θάλασσα νὰ γένῃ περιβόλι,

Και κάμποι γένουν τὰ βουνά, τότε νὰ καρτερῆς με.

Και ζῖντε στὸ καλὸ!»

Τὸ φιλὶ ποτὲ δὲ λησμονεῖται· δὲ σβύνεται τὸ φιλὶ· λὲς κ' εἶναι σημάδι· ποῦ μεγαλώνει μαζί μας.

Ὁ Κώστας παντρέφτηκε, πῆρε παππαδοπούλα. Τὴ νύφη, λέει τὸ τραγουδί (Ἀραβ. 172, 261, 6),

Τὴ νύφη δὲν τὴ φίλησε, τὴν ἠῶρε φίλημένη.

Και πῶς ἀφτό; Ὅταν εἶτανε μικρούτσικη, δέκα χρονῶν κορίτσι, λέει ἡ κόρη (στ. 8 κι ἀκ.),

Μ' ἔστειλαν στὸν πνευματικὸ νὰ μὲ ξεμολογήσῃ

Κ' ἔσχυσε και μὲ φίλησε, και μ' ἠῶρε φίλημένη.

Κι ἀλήθεια ἔρχεται τὸ φιλὶ τόσο βαθιὰ ἀπὸ μέσα ἀπὸ τὴν καρδιά, ποῦ εἶναι ἀδύνατο νὰ τὸ κρύψουμε ὅσα χρόνια κι ἂν περάσουνε! Θαρῆεις πῶς κ' ἡ ψυχῇ ἔφεξε στὸ πρόσωπο και γιὰ τοῦτο δὲν μπορεῖ νὰ μὴ φανῆ τὸ φίλημα, ὅπως δὲν μπορεῖ νὰ φανῆ πιά κ' ἡ ψυχῇ τοῦ παιδιοῦ στὸ πρόσωπο τάντρίκι· μὲ τὴν ψυχῇ ἄλλαξε και τὸ πρόσωπο. Ἐτσι και τὸ κορίτσι ἀπὸ παιδί ποῦ εἶταν πρῶτα, ἄξαφνα σὰ νὰ μεγάλωσε μὲ τὸ φιλὶ. σὰ νὰ πρόβαλε στὰ μάτια της ἡ καινούρια τῆς ἡ ψυχῇ. Ἐτσι δὲν μπορεῖ και νὰ κρύψῃ τὸ φιλὶ. Ἀραβ. 158, 234, 8 κι ἀκ.

Τὸ χέρι σου τὸ παχουλὸ, τᾶσπρο και τὸ δροσάτο,

Νὰ τᾶχα γιὰ προσκέφαλο σ' ἓνα μαρμαροβούνι,

Νὰ σε χορτάσω φίλημα στὰ μάτια και στὰ φρύδια.

Χαμήλωσε τὸ φέσι σου και σκέπασε τὰ φρύδια,

Νὰ μὴ φανοῦνε τὰ φιλιὰ, νὰ μὴ σὲ καταλάβουν,

Και σὲ ζηλέψουν τὰ πουλιὰ, τῆς ἀνοιξῆς τᾶηδόνια.

Βλέπετε τώρα; δὲν εἶναι μόνο φιλὶ, εἶναι ὄλη ἡ ποίηση τοῦ φιλιῶ, γιὰ κ' ἡ φύση θὰ ζουλέψῃ τὸ φιλημένο τὸ κορίτσι. Μ' ἓνα φιλὶ γέμισε ὁ κόσμος (Legrand, Rec., 222, 102, στ. 11 κι ἀκ.).

Κόκκινα χεῖλη φίλησα, ἔβασαν τὰ δικά μου,
Καὶ στὸ μαντήλι τὰσπρα κ' ἔβαψε τὸ μαντήλι,
Καὶ στὸ ποτάμι τὰπλυνα κ' ἔβαψε τὸ ποτάμι.
Καὶ τὸ ποτάμι πότιζεν ὄραιο περιβόλι.

Ποτίζει δέντρα καὶ μηλιές, ποτίζει δέντρα ἀφράτα.

Ὁ Δροσίνης μοῦ λέει πῶς τὸ ποτάμι ἀπτό ποῦ κοκκινίζει, μοιάζει σὰ νὰ εἶναι κανένα σύμβολο ὄραιο, γιατί ὅλα ροδίζουνε μὲ τὴν ντροπὴ τῆς κόρης — καὶ ἀλήθεια ἀπὸ τὰ δημοτικὰ τραγούδια καταλαβαίνει κανεὶς τί σέβας ἔχουνε στὴ γυναῖκα, ἀφοῦ ἓνα τῆς φιλί φτάνει γιὰ νὰ τὴν πῆς ἀπιστὴ ἢ νὰ τὴν ἀγαπήσης ὅλη σου τὴ ζωὴ· καταλαβαίνει κανεὶς καὶ τί σέβας ἔχουνε στὴν ἀγάπη. Δὲν εἶναι ἀπτό πιά τὸ παιγνιδιάρικο φιλί τοῦ Θεοκρίτου, δὲν εἶναι φιλί ποῦ σήμερα τάρπαζεις καὶ ἄβριο τὸ ξεγνᾶς, φιλί γιὰ νὰ περνᾷ ἡ ὥρα, *valetе curae*, σὰν ποῦ λέει ὁ Πετρῶνιος· εἶναι φιλί ποῦ τὸ θυμᾶσαι μέρες καὶ μέρες (Ἀραβ. 334, δίστ. 512).

Μελαχρινὴν ἐφίλησα τ' Ἀβγούστου πρώτῃ μέρα.

Τὸ στόμα μου μουσκυβολαίει τριάντα μὴν ἡμέρα.

Καὶ πῶς νὰ μὴν τὸ θυμᾶται ὁ φιλημένος τὸ φιλί, ἀφοῦ τῆς κόρης τὸ φιλί τοῦ ἔρχεται σὰν οὐράνια χάρη (Ἀραβ. 334, δίστ. 524).

Μὲ τὸ δικό σου τὸ φιλί στοὺς οὐρανοὺς πηγαινῶ.

Μὲ τοὺς ἀγγέλους κάθουμαι καὶ πάλε κατεβαίνω.

Εἶναι ζωὴ καὶ θάνατος τὸ φιλί (Ἀραβ. 334, δίστ. 527).

Μὲ φίλησες καὶ ἀρρώστησα, φίλειε με γιὰ νὰ γειάνω.

Καὶ πάλε ματαφίλειε με, γιὰ νὰ μὴν ἀποθάνω.

Καὶ τὸ μικροῦτσικο τοῦτο τὰπλό τραγουδάει (Ἀραβ. 368, δίστ. 1073).

Δός μου τὸ φιλί νὰ γειάνω.

Τί θὰ πέσω νὰ πεθάνω.

Ὁ Κάτουλλος καὶ κείνος λέει πῶς θὰ πεθάνῃ ἢ τουλάχιστο πῶς τυραννιέται, δέρνεται καὶ ξαγρυπνᾷ Κατ. XXXII, 1 καὶ ἀκ.· πρὸβλ. XCIX, 1 καὶ ἀκ.)· μὰ δὲν πεθαίνει μόνο γιὰ ἓνα φιλί. Δὲν ἔμαθε ἀκόμη πῶς ὅλη ἡ ἀγάπη εἶναι ἓνα φιλί καὶ ποῦ σώνει ἓνα μόνο γιὰ νὰ μὴν πεθάνῃ, ἓνα μόνο νὰ γυρέψῃς.

Ὁ ἄγνωστος καὶ γλιόστουμος ποιητὴς ποῦ χάρισε στὴν Ἑλλάδα ὅλα τὰ δημοτικὰ τραγούδια ἔχει μέσα του περισσότερη ποιήση ἀπὸ τὸν Κάτουλλο τὸν ἴδιο καὶ πολὺ περισσότερη ἀκόμη ἀπὸ τοὺς γραμματισμένους σὰν τὸν Κλαυδιανό, γιατί καὶ ἀπτός εἶτανε στὰ χρόνια του ἓνα εἶδος δάσκαλος ποῦ καθότανε κ' ἔγραφε στίχους μ' ἓνα σωρὸ δασκαλισμοὺς ξεστηκωμένους ἀπὸ τοὺς Ῥωμαίους τῆς χρυσῆς ἐποχῆς. Ὁ Κλαυδιανός, στὸν ἐπιθλαμῖό του, λέει πῶς ὁ Ὀνώριος (Κλαυδ. XIV, 37), θέλει δὲ θελεῖ ἡ κόρη, πρέπει νικητὴς νὰ μείνῃ (στ. 28). Ποῦ νὰ βάλῃ τέτοια στὸ νοῦ του ὁ ποιητὴς μας ὁ δημοτικός; Ὁ δημοτικός ποιητὴς γυρέβει τὸ φιλί, τὸ ζητάει, τὸ διψάει, μὰ καὶ τὸ τρέμει καὶ τὸ φοβᾶται καὶ ἀνατριχιάζει· νοιώθει πῶς ἡ χαρὰ εἶναι τόση ποῦ ἴσως τὸν πεθάνῃ. Γυρέβει τὸ φιλί καὶ τὸ τρέμει, γιατί μὲ τὸ φιλί τῆς θὰ χαρῇ τὴ μεγαλύτερη ἐφτυχία τῆς ζωῆς του καὶ δὲν πρέπει τίποτα νὰ τοῦ τὴ χαλάσῃ, πρέπει ἐκείνη νὰ θέλῃ νὰ τοῦ δώσῃ τὸ φιλί καὶ ὄχι νὰ τὸ πάρῃ μὲ τὴ βία, πρέπει γιὰ νὰ σμιζοῦν οἱ δύο ψυχές, πρέπει στὴν ἴδια

στιγμὴ νάχουν τὴν ἴδια λαχτάρα, τὸν ἴδιο πόθο καὶ οἱ δύο τους, ἀφοῦ ἡ φωτόπλαστη ὥρα τῆς ζωῆς εἶναι ἡ ὥρα τοῦ φιλιού.

Τέτοια συλλογιέται ὁ ποιητὴς καὶ τὰ λέει μὲ δύο λόγια (Ἀραβ. 350, δίστ. 791).

Τὰ χεῖλι σου εἶναι κόκκινο, ἀπὸ κοσιὰ βαμμένο.

Νὰ τὸ φιλήσω σιαίζουμαι, μεθῶ τὸ καημένο.

Ὅταν τὰ διαβάζουμε ἀπτό τὰ τραγουδάκια, νομίζουμε πῶς εἶναι συνηθισμένα πράματα καὶ δὲν προσέχουμε σὰρτὰ ποῦ λέν· ὅταν ὅμως τὰ συγκρίνουμε μὲ τᾶλλα ποῦ εἶδαμε, ὅταν τὸ κάμουνο ἱστορικό καὶ ψυχολογικὸ ζήτημα, τότες ἀλήθεια φαίνονται πῶς εἶναι πρωτάκουστα λόγια.

Τὸ φιλί δὲν εἶναι κρίμα.

Εἶναι πρᾶμα φυσικό.

λέει μιὰ παροιμία. Θὰ καταλάβατε ἐλπίζω τώρα πῶς καὶ τὸ φιλί δὲν εἶναι τόσο φυσικό, πῶς ἔχει καὶ ἀπτό τὴν ἱστορία του. Ἐκεῖνο ποῦ σήμερα λέμε φυσικό, χρειαστήκανε χρόνια καὶ χρόνια γιὰ νὰ τὸ ποῦμε ἔτσι. Οἱ ἀρχαῖοι δὲν τὸ εἶχανε γιὰ πολὺ πολὺ φυσικό τὸ φιλί, ἀφοῦ μάλιστα ὁ Ὅμηρος μῆτε γινώριζε τὸ φιλί στὸ στόμα. Τὸ βέβαιο εἶναι ποῦ δὲν εἶχε γιὰ τοὺς ἀρχαίους, Ἑλληνας ἢ Ῥωμαίους, τὴ σημερινὴ σημασία. Δὲν ἔτρεμαν ἐκεῖνοι προτοῦ νὰ φιλήσουν. Ὁ τρόμος εἶναι ποιήση δική μας.

Τὴν ποιήση ὅμως ἀπτό τοῦ φιλιού τὴν πρωτοβλέπουμε ἀραγες στὰ δημοτικὰ τραγούδια; Ὁχι βέβαια. Ἴσως ἔχω λάθος, μὰ θάρρῶ πῶς πρῶτος ἀπ' ὅλους, πολὺ καλῆτερα καὶ ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους καὶ ἀπὸ τὰ δημοτικὰ τραγούδια, κατάλαβε τὸ φιλί καὶ τὴν ποιήση τοῦ φιλιού ἓνας ποιητὴς ποῦ λέω τὸνομά του καὶ τρομάζω, ὁ Ντάντες. Ὁ πατέρας τοῦ φιλιού ἐκεῖνος εἶναι. Ναί! πρώτῃ φορὰ, στὰ χρόνια τὰ δικά του, τὸ φιλί στὸ στόμα ξανοίγει σὰ λουλοῦδι ποῦ δὲν τὸ χαίρουνταν ὁ κόσμος ἀκόμη. Στὴν Κόλασή του, στὸ πέμτο ἔσκα, ποῦ ἔχει τὴν ἱστορία τῆς Φραντζέσκας καὶ τοῦ Πάβλου, βερίσκειται τὸ φιλί μας. Προσέξτε τώρα καλὰ τὸ φιλί ἀπτό κανέναν ὡς τότε δὲν τὸννοίωσε σὰν τὸν Ντάντε. Ἀπὸ τοὺς στίχους ποῦ θὰ σᾶς διαβάσω γύνεται ὡς σὸλη μας τὴ μελέτη, καὶ ὅλα ὅσα εἶπαμε καὶ ὅλα ὅσα σᾶς φάνηκαν ἴσως παρᾶξένα, τώρα ξεκαθαρίζονται. Ἡ Φραντζέσκα μιλεῖ τοῦ Ντάντε καὶ τοῦ λέει (Inf. V, στ. 142 καὶ ἀκ.).

Noi leggevamo un giorno per diletto

Di Lancilotto come amor lo strinse.

Solì eravamo e senza alcun sospetto.

Più fiato già gli occhi ci sospinse

Quella lettura e scolorocci il viso.

Ma solo un punto fù quel ch'è ci vinse.

Quanto leggemmo il disiato riso

Esser bacciato da cotanto amante.

Questi, ch'è mai da me non fia diviso.

La bocca mi bacciò tutto tremante.

Τῶχει μεταφρασμένο καλοῦτσικα ὁ κ. Βεργωτῆς στὴν Ἑστία (1893, τ. Α', ἀρ. 22, σελ. 349-350).

Ἐτοῦτος, ποῦ ποτὲ ἀπὸ μὲ δὲ θαν' ἀποχωρίσῃ,

Θερμὰ μοῦ γλυκοφίλησε ὀλότρεμος τὸ στόμα.

Ὁχι! ὁ Ντάντες λέει μόνο

Μοῦ φίλησε ὀλότρεμος τὸ στόμα.

Καὶ τόσο φτάνει. Τὸ φιλί ὅμως ἀπὸ τᾶχει μέσα τοῦ ὄλα, ποίηση, ἀγάπη, πόθο, τρόμο, σεβασμό. Τῆ λαχτάρα τοῦ φιλιού τῆ λέει ἐκεῖνο τὸ tutto tremante, ποῦ εἶναι σὰν κόσμος καινούριος, ἄλλος κόσμος. Καὶ μὴν ξεχνᾶτε πῶς ἴσια μὲ κείνη τῆ στιγμή δὲν τῆς εἶχε πεῖ τίποτα ὁ Πάβλος τῆς Φραντζέσκας. Μέσα στὴν καρδιά τους ἔκρυφταν κ' οἱ δυὸ τοὺς γλυκοὺς στοχασμοὺς κιόλη τῆ φλόγα τῆς ἀγάπης. Καὶ γιὰ νὰ μᾶς δείξῃ ὁ ποιητῆς ἀκόμη καλλήτερα πῶς ὕστερα ἀπὸ τέτοιο φιλί σώνονται ὄλα, τί κάνουν; Βάζει τὸν περίφημο στίχο

Quel giorno più non vi leggemmo avanti.
Καὶ μεῖς πιά δὲ διαβάσαμε ἐκείνη τὴν ἡμέρα.

Θὰ εἶταν πολὺ φρόνιμο νᾶκκαμνα καὶ ἐγὼ σὰν τῆ Φραντζέσκα καὶ τὸν Πάβλο καὶ νὰ μὴ διάβαζα σήμερα παραπάνω, γιατί δὲν πιστέω νὰ βιάσταζε ποτέ φιλί τὴν ὥρα ὅσο τὸ δικό μας. Θυμηθῆτε ὅμως τί λέει ὁ Λόρ Μπάιρον, πῶς ὅσο περισσότερο βαστᾷ τὸ φιλί, τὴν μεγαλῆτερη εἶναι κ' ἡ ἀγάπη— ἡ ἀγάπη τὸ λοιπὸν ποῦ σᾶς ἔχω— καὶ δόστε μου τὴν ἀδεία νὰ σᾶς πῶ ἀκόμη μερικά λόγια.

Μιλεῖτε συχνὰ καὶ γράφετε συχνὰ γιὰ τὸν Ντάντε. Μὴ φαντάζεστε ὅμως, σᾶς παρακαλῶ πολὺ, πῶς τὸ μεγάλο κατόρθωμα τοῦ Ντάντε εἶναι ἡ γλῶσσα ποῦ ἔγραψε. Ἡ ἰταλικὴ γλῶσσα εἶτανε καμωμένη προτοῦ γράψῃ ὁ Ντάντες, κὶ ἀφοῦ ἔγραψε, ὅπως τὸ παρατήρησε πολὺ σωστά ὁ κ. Ροϊδῆς, στὰ χίλια πεντακόσια ἀκόμη, γράφανε μιὰ μιζοθάρβαρη γλῶσσα ποῦ ἀνακάτωναν καὶ τάρχαϊα καὶ τὰ νέκ—καθαρέθουσα καὶ δημοτικὴ. Τὸ μεγάλο κατόρθωμα τοῦ Ντάντε εἶναι ἡ ποίησή του. Γι' ἀπὸ σήκωσε κ' ἐπανάσταση. Ἀπὸ τοὺς κλασσικοὺς τῆς Ρώμης καὶ τῆς Ἀθήνας πρῶτος ἐκεῖνος φάνηκε ποιητῆς, σὰν Ὅμηρος καινούριος μὲ δική μας ψυχὴ.

Ἐλπίζω καμιά μέρα καὶ στὴν Ἑλλάδα νὰ φαντοῦν τέτοιοι καὶ νὰ ξανοῖζουν κόσμους καινούριους. Μὰ μοῦ φαίνεται πῶς ἕνας καινούριος κόσμος εἶναι ὁ λαός, εἶναι ἡ ψυχὴ τῆς Ρωμισσύνης. Ἀπὸ τὴν νὰ μελετᾶτε καὶ νομιζῶ πῶς κάτι θὰ βγῆ ἀπὸ τῆ μελέτη. Κὶ ἀφοῦ μιλοῦμε γιὰ τὸν Ντάντε, θαρρῶ πῶς κ' ἡ δημοτικὴ ποίηση, ποῦ εἶναι σὰν ἀνώνυμος Ντάντες, ἔχει κάπως τὴν ἴδια ἀξία καὶ κείνη, γιατί καὶ σᾶφτῆ μέσα, μάλιστα σὰν τῆ συγκρίνουμε μὲ τοὺς ἀρχαίους, φαίνονται χαράματα πρωτόφωτα.

Σᾶς παρακαλῶ ὅμως νὰ μὴ λέτε καὶ νὰ μὴν πιστέβετε πῶς χρειάζεται Ντάντες γιὰ νὰ λυθῆ τὸ γλωσσικὸ ζήτημα, γιατί δὲν εἶναι διόλου σωστό. Στὴ Γαλλία, στὴν Ἰσπανία κὶ ἀλλοῦ εἶχαν τὸ ἴδιο ζήτημα στὰ χρόνια τὰ παλιά. Λύθηκε ὅμως χωρὶς νὰ φανῆ κανένας Ντάντες. Λύθηκε φυσικά, γιατί ἔτσι τῶφερε ὁ ἱστορικὸς νόμος, ἔτσι τὸ ἤθελε κ' ἡ ὀρθὴ κρίση. Δὲν εἶναι ἀνάγκη καμιά νὰ παρουσιαστοῦν ἄξια Ντάντηδες γιὰ νὰ κάμῃ κανεὶς ἕνα πρᾶμα ποῦ εἶναι καὶ κοντὰ στὸ νοῦ, γιὰ νὰ γράψῃ τὴν ἐθνικὴ γλῶσσα, ποῦ τῆ μιλεῖ καὶ τὴν ξέρεῖ ἡ Ρωμισσύνη ὅλη. Θὰ γραφῆ καὶ μὴ σᾶς μέλη. Τοῦ κάκου! Ἀπὸ τὸ θὰ γίνῃ καὶ νὰ μὲ θυμᾶστε ἢ νὰ μὲ θυμοῦνται τὰ παιδιὰ σᾶς ἢ καὶ τῶν παιδιῶ σᾶς τὰ

παιδιὰ καὶ μάλιστα τὰ ἐγγόνια, γιατί μοῦ φαίνεται πῶς θὰ ζήσω χρόνια πολλά, ὅσα ζήσῃ κὶ ἀπότὸς ὁ λαός· τὸ ζήτημα δὲ θὰ λυθῆ, εἶναι λυμένο· ἔτσι τὸ θέλει ὁ φυσικὸς νόμος, ἔτσι τὸ θέλει ἡ τέχνη, ἔτσι τὸ θέλει ἡ ἐπιστήμη, ἔτσι τὸ θέλει κ' ἡ ψυχὴ μας.

Ἄντις τὸ λοιπὸν τῶρα νὰ γυρέβετε Ντάντε—μποροῦμε τάχα νὰ τὸν παραγγείλουμε πουθενά, νὰ μᾶς τονε στείλουνε σὲ καμιά κάσσα;— ἀντις νὰ γυρέβετε Ντάντε, κάμτε μιὰ ἀρχή. Τί ἀρχή; Ἀρχίστε νὰ διαβάζετε ἐκείνους ποῦ ἔχετε, καὶ πρῶτα ἀπ' ὄλα τὰ δημοτικὰ τραγοῦδια· ἐκεῖ εἶναι ἡ μάννα τοῦ νεροῦ· τὸ μεγαλῆτερο καμᾶρι τῆς νεοελληνικῆς φιλολογίας ἀπὸ τὰ εἶναι· ἀπὸ τὰ εἶναι ποῦ σὺλο τὸ κόσμος διαλαλήθηκε κ' ἔφεραν τὴν δόξα στὴν Ἑλλάδα· ἂν ὑπάρχει κὶ ἂν ὑπάρξῃ ποτέ εὐλητικὴ φιλολογία, ἀπὸ τῆς ἔδωσαν καὶ θὰ τῆς δώσουν ὑπάρξῃ καὶ ζωὴ. Ἀπ' ἀπὸ τὰ βγῆκε κὶ ὁ ἴδιος ὁ Σολωμός! Τί παραπονιέστε τὸ λοιπὸν πῶς δὲν ἔχουμε Ντάντε, ἀφοῦ ἔχουμε τὰ τραγοῦδια; Νὰ διαβάζετε ὅμως καὶ τοὺς ἄλλους καὶ μάλιστα νὰ τοὺς τιμᾶτε, καὶ δὲ σκιαζοῦμαι νὰ τὸ πῶ, νὰ τοὺς σέβεστε, γιατί μεγαλῆτερος ἀπὸ τὸν ποιητῆ στὸν κόσμον δὲν εἶναι κανένας. Ἡ ποίηση κ' ἡ τέχνη εἶναι τὰ μόνα· τίποτες ἄλλο δὲν ἀξίζει. Μήτε Ἑλλάδα θὰ εἶτανε σήμερα, μήτε δόξα θὰ εἶχεν ὁ στρατός, μήτε τιμὴ θὰ εἶχαν οἱ πολιτικοί, μήτε χρήματα κὶ ἀπὸ οἱ ἐμπόροι, ἂν ὁ Παρθενώνας δὲν εἶχε γίνῃ στὰ χρόνια τὰ παλιά κὶ ἂν ὁ Πλάτωνας δὲν εἶχε γράψῃ.

Γιὰ νὰ γίνουνε καὶ στὴν Ἑλλάδα ἄλλοι σὰν τὸν Πλάτωνα, πρέπει νὰ βάζετε πολὺ ψηλά τὸν ποιητῆ κὶ ὅποιο γράφει νὰ τὸν ἔχετε θεό, ὅπως ἔλεγε ὁ Ὁβιδιος

Quotque aderant vates, rebar adesse deos.

Ἄμα ἔβλεπα ποιητῆ, νομιζα πῶς ἔβλεπα θεό.

Ἔτσι ψηλώνετε τὴν τέχνη, τῆς δίνετε θάρρος, τὴν ἀνεβάζετε στὸ θρονί ποῦ τῆς ἀξίζει· νάνεθῃ, καθὼς γίνεται σὺλα τὰ μέρη τοῦ κόσμου, ποῦ ὁ νοῦς βασιλεύει. Γιὰ νὰ σᾶς τιμᾷ ἡ τέχνη, πρέπει πρῶτα ἐσεῖς νὰ τὴν τιμᾶτε. Γιὰ νὰ ποχτήσετε μεγάλους, πρέπει πρῶτα νὰ καταλάβετε τοὺς μικροὺς, κ' ἔτσι νὰ συνηθίσετε οἱ ἴδιοι λίγο λίγο καὶ τὴν τέχνη. Βάζουμε στοίχημα ἕνα φιλί πῶς δὲν ξέρετε καλὰ καλὰ οὔτε τὰ ὀνόματα ἐκείνων ποῦ γράφουνε σήμερα; Θέλετε Ντάντε. Μὰ δὲ θᾶξίζε νὰ εἶχατε καὶ κανένα μικρότερο— γιατί ποῦ ξαναφάνηκε Πλάτωνας καὶ Ντάντες; Ἄν ἄξια σᾶς ἔλεγα πῶς ἔχετε ἕναν Τουργκένιεφ, θὰ τὸ πιστέβατε; Κὶ ὅμως ἔχετε. Ὅπως στὴν ψυχὴ τοῦ Τουργκένιεφ εἶναι ὅλη ἡ Ρουσία μέσα, ἔτσι καὶ τοῦ Ἀργύρη μου τοῦ Ἑρταλιώτη τίποτα δὲν τοῦ λείπει, γλῶσσα, ποίηση, ψυχολογία, ρωμισσύνη. Κὶ ὡς τόσο τί θὰ γίνῃ; Θὰ τονε μάθουνε στὴν Ἑβρώπη, ἴσως προτοῦ μάθετε τὸ νομᾶ του. Βάζουμε στοίχημα ἕνα ἄλλο φιλί;

Κανεὶς βλέπω δὲν ἀπαντᾷ στὸ στοίχημά μου. Φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ. Κὶ ὅμως ἀλήθεια, ἴσως ἀπὸ τὰ ποῦ λέω τὰ λέω πρῶτα πρῶτα γιὰ τίς κυρίες. Πρέπει νὰ διαβάζουν. Ὅπου γράφθηκαν ἔργα μεγάλα, γράφθηκαν τὰ περισσότερα γιὰ νὰ διαβαστοῦν ἀπὸ μιὰ γυναῖκα. Ὁ Γκέτες

— Όχι δὰ ὁ Γοῖθιος, ὅπως τὸν εἶπε κάποιος — σὰν ἔγραφε, εἶχε στὸ νοῦ του γυναῖκα. Καὶ ποιόνα νὰ πρωτοπούμε; Φαίνεται πῶς κι ὁ ποιητὴς θέλει τὸ φιλί. Μὰ κοντὰ σὰφτὸ θέλει καὶ τὸ φιλί τῆς δόξας, ποῦ τὸ ἓνα καὶ τᾶλλο τοῦ τὸ χαρίζει ἡ γυναῖκα, γιατί ἔργεται μιὰ ὥρα ποῦ νοιώθει μέσα του ὁ ποιητὴς τὸν πόθο τῆς ἀγάπης, τὴν ἀνάγκη τῆς νίκης. Καὶ τί δὲν ἔκανε καὶ τί δὲν μπορεῖ νὰ κάνη τὸ φιλί; Καὶ τὸ μεγαλύτερό του κατόρθωμα θὰ εἴταν — τί νίκη μεγάλη, τί μεγάλη ἀγάπη! — ἂν μπορούσε ὅλος ὁ κόσμος στὴν Ἑλλάδα νὰ φιληθῆ μετὰ τὸ δημοτικό, τὸ ἔθνικὸ φιλί.

ΨΥΧΑΡΗΣ

Ο ΜΠΑΡΜΠΑ ΜΙΧΑΣ

Πολλὲς σημαῖες ἦταν στὴ γειτονιά τὴν ἀπάνου ποῦ σύχναζε ὁ μπάρμπα Μίχας. Κολλημένες στὴς ἄκρες τῶν καλαμιῶν, ἄλλες βαθειὲς κόκκινες, ἄλλες ἀνοιχτὲς καὶ κάπου κάπου καμιμιὰ ἄσπρη, κρέμονταν ἀπάνου σὲ κάθε πόρτα μικροῦ μαγαζιοῦ τῆ μιὰ καὶ τὴν ἄλλη μεριά κ' ἔφταναν ὡς τὴ μέση τοῦ στενοῦ δρόμου. Εἶτε τῆς τάραζε ὁ ἄνεμος μετὰ τὸ φύσημα, εἶτε τῆς ἄφηνε νὰ κρέμονται χωρὶς ὀλοτέλα νὰ σειῶνται, αὐτὲς πάντα μετὰ τὰ γλυκὰ τους χρώματα, ποῦ χτύπαγαν ἀπὸ μακριὰ στὰ μάτια, ἔκραζαν κάθε ἀριὸν διαβάτη ποῦ τύχαινε καὶ κάθε κρασοπατέρα, θυμῶντας ἄλλα χρώματα πλεῖο ποθητὰ καὶ νόστιμα ἀπ' τὰ δικὰ τους.

“Ὅλα τὰ χρώματα ἄρεγαν στὸν μπάρμπα Μίχα, καὶ καμιμιὰ χαμηλὴν πόρτα, ποῦ κείνα ἔδειχναν, δὲν ἀρνιῶνταν, μὰ πλεῖο πολὺ ἄρεγε σ' αὐτὸν ἐκεῖνο τὸ βαθὺ τῆς μεσανῆς σημαίας, ποῦ ἦταν τόσο γλυκὸ καὶ θύμαγε τὸ ταῖρι του τὸ γλυκώτερο, ποῦ ἦταν παραμέσα. Σ' αὐτὸ ἔριχνε ὅλη τὴν τρυφερὴν ἀγάπη του κι ὅλες τῆς πεντάρες καὶ τῆς δεκάρες του σ' αὐτὸ ἔφερνε τάμα ὁ μπάρμπα Μίχας. “Ὅποτε κι ἂν τὸν ἔχανες, ὅποτε κι ἂν τὸν γύρευες, ἐκεῖ πάντα τὸν εὔρισκες χωρὶς ἄλλο, στοῦ γέρο Θανάση τοῦ φίλου του τὴν ταβέρνα. Εἶχε τώρα ἀρκετὸν καιρὸ ποῦ τῶριξε βαριὰ κοντὰ του, ἀπὸ τότε ποῦ ἄνοιξε τὸ νιὸ γιοματὰρι του, τὸ καλὸ, ὁ γέρο Θανάσης. Κ' εἶχαν ἀγάπη πιάση σφιχτότερην ἀπὸ πρῶτα οἱ δυὸ γερόντοι, πῶς θὰ κρατηθῆ καὶ πέρα ἀπ' τὸ βαρέλι καὶ δὲ θὰ σωθῆ μαζὶ του.

Ἦταν κ' οἱ δυὸ καλόκαρδοι κ' ἔμοιαζαν στὸ σύστημα καὶ στοῦ κρασιοῦ τὴν ἀγάπη. Ὁ γέρο Θανάσης, στᾶλλα κοντὰ, ἦταν καλόπιστος στὸ κέρασμα καὶ στὴν πληρωμὴ δὲν ἦταν στενός τόσο, κι ἂν πούλαγε κρασί ξένο. Ἀλλὰ κι ὁ μπάρμπα Μίχας ἦταν στὰ μονὰ καὶ στὰ διπλά δεκάρικὰ του ἐλεύθερος καὶ τὸν γύρευε κάθε ταβερνιάρης, ποῦθελε διάφορο ἀπ' τὸ πούλημα κι ἀπ' τὸ πόμα νᾶχη. Ἐπειτα καὶ στὴν πληρωμὴ αὐτὸς ἦταν περήφανος κι ἀριά καὶ ποῦ, στὸ μῆνα καὶ στοὺς δυὸ μῆνες, ἔπαιρνε τὴν προσβολὴ νὰ τὸν διαβάζουν στὸ βαρέλι.

Τόσον καιρόν, ἀπ' τὸ πρῶτο ἄνοιγμα ὡς τὰ τώρα, μοναχὰ γιὰ λίγες δεκάρες ἦταν ὁ Μπάρμπα Μίχας ἐκεῖ γραμμένος, κι αὐτὲς τῆς εἶχε βάρους πῶς ἄργησε

λίγο νὰ τῆς δώση. Τὸν εἶχε πιάση μιὰ κακὴ ἀναπαράδιὰ κι κοντὰ σ' αὐτὸ δὲν παράπινε κιόλα στὰ τελευταῖα. Κι ἄξαρνα ἓνα πρῶι τὸν ἔχασεν ἀπ' τὴν ταβέρνα του ὁ γέρο Θανάσης. Καρτέρεςε νᾶρθη ὡς τὸ γιόμα, καρτέρεςε καὶ τ' ἀπόγιομα, μὰ δὲν πρόβαλε καθόλου. Ὁ νοῦς του δὲν πῆγε σ' ἄλλο τίποτα τοῦ γέρο Θανάση, οὐδὲ σ' ἀρρώστια, παρὰ γλῆγορα πέταξε σὲ κανένα νιὸ ἄνοιγμα, σὲ κανέν' ἄλλο καλὸ χαιρέτημα τοῦ μπάρμπα Μίχα. Τέτοια μόνη ἀρορυμὴ ἦταν ἄξια καὶ κείνον νὰ κάμη ἄφαντον κι αὐτὸν νὰ τὸν φωτίση.

Σηκώθηκε τ' ἀποβραδὺ καὶ πῆγε γυρεύοντας καὶ τὸν ἦρε στὴν κάτου γειτονιά, χωμένον σ' ἓνα στενὸ ὑπόγειο, παράμερα, στὴν ἄλλη ἄκρη. Τὸν εἶχαν κράξη νὰ βρεθῆ τάχα σ' ἓνα ἄνοιγμα, νὰ δώση γνώμη καὶ γιὰ τὸ καλὸ ποδαρικό πρῶτος νὰ χαιρετήση. Κι αὐτὸς σὰν ἦρε τὸ χαιρέτημα καλὸ, ἔμεινε πλεῖοτερο νὰ τὸ εὐκηθῆ καὶ καλὰ νὰ τὸ γνωρίση. Κι ἀστόχησε στὴ νιὰν ἀγάπη, τὴν ἄλικη, τὴν παλιὰ τῆ μαύρη καὶ πρόδωσε τὸν κακομοῖρη τὸ γέρο Θανάτη.

Τοῦρθε θυμὸς αὐτοῦ, σὰν τὸν εἶδε, κ' ἔνοιωσε τὴν ἄπιστην ἀλλαγὴ καὶ τὴν προδοσίαν του. Θυμῆθηκε τῆς δεκάρες ποῦ τοῦ χρώσταγε ὁ μπάρμπα Μίχας, καὶ θέλησε ὅχι τόσο νὰ τῆς ζητήση, ὅσο γύριψε ἀρορυμὴ νὰ τὸν πειράξη. Κατέθηκε λίγα σκαλιὰ κάτου καὶ βάνοντας τὰ χέρια στὴ μέση, καὶ κουνῶντας τὸ κεφάλι, τοῦ φώναξε τάχα μετὰ φόβου:

— Καλὰ, κύρ Μίχα, τὰ λιανὰ δὲν τάφερεις, κατὰ πάνου δὲ φάνηκες, τὸ βαρέλι πῆρε κι ἀδειάζει κι ὁ νοικοκύρης θέλει τὸν παρὰ του.

Κ' ἔφυγε χωρὶς νὰ εἰπῆ τίποτ' ἄλλο. Τὰ λόγια του φάνηκαν στοὺς ἄλλους, πῶτυχαν ἐκεῖ, παράξενα καὶ γέλασαν, ἀλλὰ τοῦ μπάρμπα Μίχα τοῦ φάνηκε κακὸ αὐτὸ τὸ πρᾶμα. Ἀκουὸς ἐκεῖ γιὰ λίγες παλιοδεκάρες νᾶρθη, σὲ τόσοις ἄλλοις μπροστά, νὰ τὸν φωνάξη καὶ νὰ τοῦ τὸ χτυπήση στὸ πρόσωπό του. Κ' οἱ ἄλλοι σὰν τὸν εἶδαν πῶς τὸ πῆρε στὰ σπουδαῖα ὁ μπάρμπα Μίχας, γέλασαν πλεῖο πολὺ ἀκόμα. Κι αὐτὸς τότε στὸ πείσμα του εἶπε πῶς τίποτα δὲν τοῦ δίνει νὰ ἰδῆ τί θὰ τοῦ κάμη.

Ἐφτασε τ' ἄλλο βράδυ κι ὁ παλιὸς ὁ φίλος νὰ τὸς πάλε πρόβαλε στὴ σκάλα. Κατέθηκε λίγο παρακάτου καὶ βάνοντας τὰ χέρια στὴ μέση καὶ κουνῶντας τὸ κεφάλι τοῦ λέει:

— Καλὰ, κύρ Μίχα, τὰ λιανὰ δὲν τάφερεις, κατὰ πάνου δὲ φάνηκες, τὸ βαρέλι πῆρε κι ἀδειάζει κι ὁ νοικοκύρης θέλει τὸν παρὰ του.

Σὰν τ' ἄκουσε πάλε αὐτὰ, μάνιωσε στὰ κλά ὁ μπάρμπα Μίχας καὶ τοῦ φώναξε κοντὰ πῶς δὲν τοῦ τὰ δίνει, κι ἄς κάμη ὅ,τι τοῦ περάση ἀπ' τὸ χέρι του νὰ τὰ πάρη. Χάθηκαν στὰ γέλοια σὰν τὰ ξανάκουσαν αὐτὰ τὰ λόγια οἱ ἄλλοι, κι ὁ μπάρμπα Μίχας τότε βρόντησε τὸ χέρι του κ' εἶπε πῶς δὲν τὰ δίνει, νὰ πηδῆση. Καὶ τὸ πρῶι γιὰ νὰ τοῦ δείξῃ αὐτὸς ποιὸς εἶναι, διάθηκε ἀπ' τὴν ταβέρνα τοῦ γέρο Θανάση περήφανος κι ἀργός. Βγήκε στὴν πόρτα ἐκεῖνος κι ἄργισε πάλε μ' ἓνα χαμόγελο, ἤσυχα καὶ τραγουδιστὰ νὰ τοῦ λέη:

— Καλὰ, κύρ Μίχα, τὰ λιανὰ δὲν τάφερεις,